

SYTTEN MÅL

ÉN FRAMTID

Slik kan
Norge nå FNs
bærekraftsmål
innen 2030

Denne rapporten er utarbeidet av Forum for utvikling og miljø (ForUM), en paraply av over 50 norske sivilsamfunnsorganisasjoner med nærmere en million medlemmer tilsammen. ForUM representerer mange ulike fagfelt og jobber hovedsakelig med politikkutvikling innen miljø, utvikling, fred og menneskerettigheter. Denne rapporten er i all hovedsak tilsvarende innspill organisasjonene ga til norske myndigheter i forbindelse med Norges rapportering til FNs High Level Political Forum i juli 2016 på hvordan de skal nå FNs bærekraftsmål.

Rapporten har blitt til etter bidrag fra: Caritas, Digni, FOKUS (Forum for kvinner og utviklingsspørsmål), Foreningen for internasjonale vannstudier (Fivas), Forum for utvikling og miljø (ForUM), FORUT, Framtiden i våre hender (FIVH), Greenpeace, Internasjonal kvinneliga for fred og frihet (IKFF), IPB, Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner (LNU), LOs internasjonale avdeling, Naturvernforbundet, Norsk Folkehjelp, Redd Barna, Regnskogfondet, Sex og politikk, Spire, Studentene og Akademikernes Internasjonale Hjelpfond (SAIH), Utviklingsfondet, Victoria W. Thoresen ved Høyskolen i Hedmark og WWF-Norge.

I redaksjonsgruppen satt: Borghild Tønnessen-Krokan, Arvid Solheim og Ingvild Hancke Øgstad (ForUM), Anita Sæbø og Ragnhild Therese Nordvik (FOKUS), Eirik Lindebjerg (WWF-Norge) og Irene Dotterud (Redd Barna).

Stor takk til alle som har bidratt!

Design: Jenny Jordahl / Differ Media

Trykk: Grøset Trykk AS

Forsidefoto: Pixabay, CCO Public Domain

SYTTEN MÅL. ÉN FRAMTID

Slik kan
Norge nå FNs
bærekraftsmål
innen 2030

Forord

Frisk luft. Rent vann. Nok mat. Helse. Trygghet. Noe å leve av. Alle har behov for dette. Med FNs bærekraftsmål skal alle nås - kvinner og menn, barn og unge - uten at vi overskrider naturens tålegrense. Det er ambisiøst, men nødvendig.

Målene gir den globale innsatsen en etterlengtet felles retning. Ingen av oss klarer å nå bærekraftsmålene alene. Samstemthet og samarbeid på tvers av land, fag og sektorer trengs: Myndigheter, politikere, næringsliv, organisasjoner og andre kan bidra, i ulike roller.

Forum for utvikling og miljø er et partipolitisk uavhengig nettverk av 50 norske organisasjoner som jobber for bærekraftig og fredelig utvikling, menneskerettigheter og åpenhet. I snart et kvart århundre har vi samlet det norske sivilsamfunn med forslag og bidrag til en bedre verden. Vi har fulgt FN-forhandlingene om klima, bærekraftsmålene og finansiering for utvikling tett, og har koordinert arbeidet med denne rapporten med tverrfaglige anbefalinger.

Hvordan måle målene? Det som teller kan jo ikke alltid telles. Å finne gode indikatorer kan være krevende. Millioner av barn er ikke engang registrert ved fødselen. Mange steder mangler myndigheter kapasitet og statistikk. Andre steder skorter det på vilje til å nå de mest sårbare, til å avdekke problemer, til å tenke langsiktig, til å dele. Informasjon som trengs for å vite om målene nås kan være unntatt offentlighet, informasjon om for eksempel marginaliserte grupper, om miljøødeleggelser, eller om flyt av våpen eller penger som er ulovlig - eller som kanskje burde være det.

Sivilsamfunnet er ofte nærmere de sårbare og bidrar «på bakken» til deltakende samfunn hvor folk bryr seg om framtiden. Uavhengige organisasjoner bidrar med ekspertise og til å holde myndigheter, næringsliv og andre ansvarlig. For å styrke kunnskap og debatt har vi sammen med forskningsinstitusjonene Fafo og CICERO Senter for klimaforskning opprettet et Bærekraftsforum. Vi har også dialog med andre kunnskapsmiljøer, FN, næringslivet, og samarbeider med sivilsamfunnsorganisasjoner og nettverk i andre land. Sammen vil vi bidra med gode, helhetlige løsningsforslag, til at bærekraftsmålene nås.

«Vi er den første generasjonen som kan utrydde fattigdom, og den siste som har mulighet til å stoppe klimaendringene», sa FNs generalsekretær Ban Ki-moon da verdens ledere i fjor vedtok FNs bærekraftsmål for 2030. Nå er det opp til oss alle å nå målene.

Bli med!

Borghild T. Krokan

Borghild Tønnessen-Krokan

Daglig leder (fungerende)
Forum for utvikling og miljø

Å utrydde fattigdom er ikke en oppgave for veldedighet, det er en handling av rettferdighet. Som slaveri og apartheid, er fattigdom heller ikke naturlig. Det er menneskeskapt og kan bli beseiret og utryddet av menneskeskapte handlinger. Noen ganger tilfaller det én generasjon å være stor. Du kan bli den generasjonen. La din storhet blomstre.

Det virker alltid umulig før det er gjort.

Nelson Mandela

Går det an å utrydde ekstrem fattigdom innen 2030? Hvis ja, er det mulig å gjøre det uten å ødelegge jorda? Og klarer vi å måle det?

Ja! - det mener i hvert fall verdens ledere. I 2015 vedtok FN "Agenda 2030" - en ambisiøs arbeidsplan bestående av 17 bærekraftsmål og 169 delmål for å skape en bedre verden for alle innen 2030. De vedtok samtidig en avtale om finansiering av denne utviklingen, som blant annet omfatter bistand, skatt, ansvarlige investeringer og handel.

Bærekraftsmålene erstatter FNs tusenårsmål som gikk ut på dato i 2015. Tusenårsmål 1 om å halvere fattigdom ble nådd. Nå skal altså jobben fullføres.

«Vi er den første generasjonen som kan utrydde fattigdom, og den siste som har mulighet til å stoppe klimaendringene», uttalte FNs generalsekretær Ban Ki-moon i 2015.

De nye målene angriper grunnleggende årsaker til fattigdom. En helhetlig tilnærming trengs derfor for å nå dem. Bærekraftsmålene henger sammen, slik mange av verdens ulike kriser gjør det.

ALT HENGER SAMMEN MED ALT:

For å utrydde fattigdom (mål 1) må alle mennesker få dekket behovet for nok mat (mål 2), rent vann og trygg sanitær (mål 6), et trygt og godt bomiljø (mål 11), god helse (mål 3) og utdanning (mål 4). Tilgang til ren energi (mål 7) og annen infrastruktur samt industrialisering, innovasjon (mål 9) og anstendige jobber (mål 8) er nødvendig for redusere ulikhet (mål 10) - også mellom kjønnene (mål 5) - og skape inkluderende grønn vekst (mål 8) som kan sikre alle velferd i pakt med naturens tålegrense. For å sikre liv på land (mål 15) og under vann (mål 14) og stanse farlige klimaendringer (mål 13) må vi produsere og forbruke bærekraftig (mål 12). Vi har ingen planet B. Og for å nå disse målene i fredelige og rettferdige samfunn (mål 16) som kan påse at målene nås trengs bredt samarbeid, samstemthet og god finansiering (mål 17).

Målene skal nås, i og av alle land.

Bærekraftsmålene gir en felles retning og nye muligheter i det globale utviklingsarbeidet, både for myndigheter, næringsliv, sivilsamfunn og andre som bidrar. Land fra hele verden har vært aktivt involvert i arbeidet med å utforme målene. Mer enn åtte millioner mennesker har gitt innspill.

Målene skal nås i og av alle land. Norge har gode forutsetninger for å lykkes, og å bidra til at andre land når målene: Norge er en rikt, fredelig og demokratisk land med høy menneskelig utvikling. Likevel vil Norge ha utfordringer med å nå enkelte mål, særlig på miljøområdet.

Statsminister Erna Solberg leder en gruppe kjendiser som skal være pådrivere for målene. Ved å gjøre bærekraftsmålene kjent kan flere bidra til at de nås.

Sivilsamfunnet er ofte nærmere de mest sårbare og problemene. Sivilsamfunnet kan bidra til å nå målene både som implementerende partnere, med faglig ekspertise, som kritisk korrektiv, som pådrivere for at målene nås, og til å skape debatt og oppmerksomhet om målene og bidra til bedre informerte beslutninger.

Hvordan skal bærekraftsmålene følges opp?

Målene er ambisiøse. De forplikter landene politisk, men ikke juridisk. Verdens ledere må likevel svare for hvordan de skal nå målene, og hvordan de skal nå fram til alle. På mange områder har man imidlertid ikke tilstrekkelig data eller informasjonstilgang, for eksempel om verdens fattigste og mest marginaliserte, eller om pengestrømmer eller miljødeleggelse. Det skyldes i noen tilfeller manglende kapasitet, i andre tilfelle manglende vilje og åpenhet.

For å nå målene - og vite om de nås - trengs endring. Som Albert Einstein sa: «Vi kan ikke løse et problem ved å bruke den samme tankegang som vi brukte da vi skapte problemet.»

Norge og 20 andre land påtatt seg å være de første som

forklarer for FNs High-Level Political Forum (HLPF) hvordan Agenda 2030 skal implementeres i og av Norge hjemme samt bidra ute. Det skjer i New York 11-20 juli 2016.

Forum for Utvikling og Miljø (ForUM), et nettverk av 50 norske organisasjoner som har fulgt forhandlingene om bærekraftsmålene fra begynnelsen med detaljerte innspill til myndighetene, har koordinert utarbeiding av tverrfaglige anbefalinger til norske myndigheter for hvordan FNs bærekraftsmål kan nås. I april 2016 ble disse anbefalingene ble overrakt Statsministerens kontor, Utenriksdepartementet, Klima- og miljødepartementet og Finansdepartementet

I første del presenteres noen overordnede utfordringer og anbefalinger, med forslag til implementering og finansiering for bærekraftig utvikling.

Andre del tar for seg alle 17 målene og flere av de 169 delmålene, med konkrete anbefalinger og noen eksempler på hvordan sivilsamfunnet bidrar.

Anbefalingene er ikke uttømmende.

Redaksjonsgruppen besto av Redd Barna, WWF-Norge, FOKUS (Forum for kvinner og utviklingsspørsmål) samt Forum for Utvikling og Miljø (Forum for utvikling og miljø). En rekke andre organisasjoner bidro på spesifikke mål.

Vi har særlig fokusert på hvordan Norge kan bidra til at andre land når målene, men ser også i noen grad på hvordan målene kan nås hjemme, særlig på miljø- og klimaområdet der Norge har store utfordringer.

Hensyn til menneskerettighetene samt sosial, økonomisk og miljømessig bærekraft ligger til grunn.

Bærekraftig utvikling handler om å ta vare på behovene til mennesker som lever i dag, uten å ødelegge framtidige generasjoners muligheter til å dekke sine. Vi trenger en felles plan for å styre utviklingen i en retning som er god for alle. Bærekraftsmålene er en slik plan.

Å nå målene vil kreve mot, kløkt, samarbeid og politisk vilje. Det vil koste. Men vi har ikke råd til å la være.

I motsetning til Tusenårsmålene skal de nye bærekraftsmålene nås av, og i, alle land. Det betyr at vi må få til en samstemt politikk for bærekraftig utvikling - og ta ansvar, også hjemme.

INNHOOLD

Del 1

Overordnede anbefalinger 13

1.1 Forutsetninger 14

- 1.1.1. Ingen skal etterlates 14
- 1.1.2. Klimaendringene krever et grønt skifte 17

1.2. Slik kan Norge organisere arbeidet 20

- 1.2.1. Utarbeide en nasjonal handlingsplan 20
- 1.2.2. Etablere baseline og rapportere årlig 21
- 1.2.3. Bredt partnerskap som inkluderer sivilsamfunnet 21
- 1.2.4. Samstemt politikk 21
- 1.2.5. Bærekraftsmålene må gjøres kjent 21

1.3. Finansiering for bærekraftig utvikling 22

- 1.3.1: Sikre langsiktig bistand 22
- 1.3.2: Det må lønne seg å drive etisk 22
- 1.3.3: Ansvarlige investeringer 22
- 1.3.4: Regelbasert, forutsigbart, åpent og rettferdig handelssystem 23
- 1.3.5: Bedre gjeldshåndtering som ansvarliggjør både långiver og låntaker 23
- 1.3.6: Større finansiell åpenhet, mindre skatt- og kapitalflukt 23
- 1.3.7: Klimafinansiering 23

Del 2

Anbefalinger til alle 17 bærekraftsmålene 25

●	Mål 1. Utrydd all fattigdom	26
●	Mål 2. Utrydd sult	32
●	Mål 3. God helse	38
●	Mål 4. God utdanning	44
●	Mål 5. Likestilling mellom kjønnene	50
●	Mål 6. Rent vann og gode sanitærforhold	56
●	Mål 7. Ren energi for alle	60
●	Mål 8. Anstendig arbeid og økonomisk vekst	66
●	Mål 9. Innovasjon og infrastruktur	72
●	Mål 10. Mindre ulikhet	76
●	Mål 11. Bærekraftige byer og bosetninger	82
●	Mål 12. Bærekraftig produksjon og forbruk	86
●	Mål 13. Stoppe klimaendringene	92
●	Mål 14. Liv under vann	102
●	Mål 15. Liv på land	108
●	Mål 16. Fred og rettferdighet	116
●	Mål 17. Samarbeid og finansiering for å nå målene	122

DEL 1.

Overordnede anbefalinger

FNs 17 nye mål for bærekraftig utvikling er den mest ambisiøse forpliktelsen for fattigdomsavskaffelse verden noensinne har sett. Norge har forpliktet seg til å handle på flere nivåer for å nå målene innen 2030: både hjemme og internasjonalt, og på tvers av både økonomiske, miljømessige og sosiale dimensjoner.

Siden målene ble signert og vedtatt til stor jubel i september 2015 har vi imidlertid opplevd et stemningsskifte. Det er flere tiår siden så mange millioner mennesker har måttet forlate hjemmene sine på flukt fra krig, vold, fattigdom, urett, klimaendringer og katastrofer. Nøden banker på døra, men det offentlige ordskiftet preges i stor grad av trusselbilder og frykt for egen velstand.

Når vi står overfor utfordringer viser vi hva som bor i oss. Som utenriksminister Børge Brende sa i sin utenrikspolitiske redegjørelse i mars 2016: «En grunn til optimisme er det robuste og omforente verdigrunnlaget vi står sammen om: frihet, demokrati, menneskerettigheter, likestilling og bærekraftig utvikling. Dette er bærende verdier i det norske samfunnet, og derfor også i norsk utenrikspolitikk. Jo mer det stormer rundt oss, jo viktigere er det å holde fast ved hvem vi er og verdiene vi bygger på.»

1.1

Forutsetninger

Vi vil her trekke fram to forutsetninger for å nå målene:

1.1.1

Ingen skal etterlates

«Leave no-one behind», at ingen grupper i samfunnet skal forsømmes eller etterlates i måloppnåelsen innen 2030, er et bærende prinsipp for målene. Det er også fokus for FNs gjennomgang av bærekraftsmålene og landenes planer for implementering i juli 2016.

Verden har kommet langt de siste tiårene. FNs tusenårs-mål har bidratt til at færre er fattige, flere barn overlever og går på skole. Samtidig hadde tusenårsmålene en stor blindsoner: de baserte seg på gjennomsnittresultater, og overså hvordan noen grupper stod utenfor utviklingen. Det er ikke tilfeldig: i sin iver etter å komme i mål innen 2015 har mange land plukket de laveste fruktene først. Men det handler også om at noen grupper ble forsømt, glemt og diskriminert. Ekskluderte grupper, som mennesker med nedsatt funksjonsevne, flyktninger, etniske og religiøse minoriteter, jenter og urfolk, er i dag uforholdsmessig høyt representert blant de som fortsatt står utenfor utviklingen. Ulikhetene øker, både i inntekt og muligheter. Mange steder er vold og ekstremisme en konsekvens av dette, og bidrar til å gjøre samfunn enda mer sårbare.

Norge ligger godt an til å nå flere av bærekraftsmålene. Norge har en høy menneskelig utvikling, topper FNs

utviklingsprogram (UNDP) indeks, og er et foregangsland innenfor menneskerettigheter, full likestilling og styresett. Det kan vi være stolte av. Her bør Norge fortsatt være pådriver, holde orden i eget hus og også inspirere andre til innsats.

Også i Norge må likevel mer gjøres for å sikre at mennesker ikke faller utenfor, og at alle får ta likeverdig del i det norske velferdssamfunnet. Vi ser i dag at noen grupper er mer sårbare for å falle utenfor enn andre, og at Norge fortsatt har utfordringer med å sikre full likestilling mellom kjønnene. For å vite om alle nås trengs disaggregerte kvalitetsdata som er offentlig tilgjengelig. Det bør også lages egne indikatorer for ungdom.

Norge må:

Ha "Leave no-one behind" som et førende prinsipp for norsk arbeid for bærekraftsmålene, slik at ulikhet reduseres og ekskluderte og sårbare grupper nås først i arbeidet for å nå agendaen innen 2030.

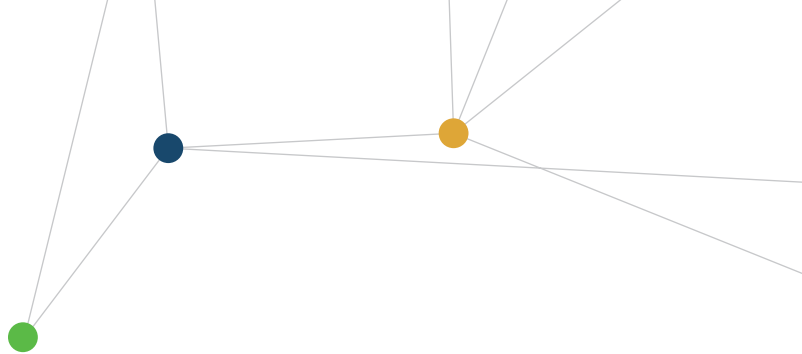

Norge har store utfordringer knyttet til å nå flere av de miljørelaterte målene. Blant annet er vi blant de 20 landene i verden med høyest økologisk fotavtrykk.

Foto: Svein Nordrum / NTB scanpix

1.1.2

Klimaendringene krever et grønt skifte

En sunn klode er grunnlaget for all utvikling. Dette grunnlaget er i fare. Klimaendringene er trolig den største utfordringen verden står overfor i dag, og med dagens utslipp er vi på vei mot en global oppvarming på langt over to grader. Dette vil føre til enorme klimaskader, forverrede levekår og økt fattigdom. Samtidig har verdens utvikling brakt oss utenfor jordens tålegrense på flere avgjørende felt. Både livet i havet og på land har blitt halvert de siste 40 årene.

Bærekraftsmålene legger rammene for en ny type utvikling, der hensynet til klima og miljø er gjennomgående. Målene skal ivareta både sosial, økonomisk og miljømessig bærekraft. Et globalt grønt skifte er nødvendig for å skape en utvikling innenfor jordklodens rammeverk.

Norge har store utfordringer knyttet til flere av de miljørelaterte målene. Norge er blant de 20 landene i verden med høyest økologisk fotavtrykk: Over to jordkloder vil være nødvendig for å understøtte en global befolkning som lever en livsstil som dagens gjennomsnittsnordmann. Hvis vi forsetter vårt forbruksmønster som før vil det lede oss til et punkt hvor det ikke er noen vei tilbake. Norske klimagassutslipp har gått opp siden 1990, og det haster med å sette i gang tiltak som man vet vil kunne senke norske utslipp betydelig. Et akselerert grønt skifte mot fornybare næringer i Norge vil være et viktig bidrag til å nå målene.

Teknologi identifiseres av FN som vesentlig for gjennomføringen av 15 av de 17 SDG-ene. Samtidig må det arbeides for at teknologi er klimavennlig, bærekraftig og ikke til skade for det biologiske mangfoldet.

Norge må:

ta sin del av det globale ansvaret ved å redusere norske klimagassutslipp og sørge for at hensynet til klima og miljø blir gjennomgående for arbeidet med å nå bærekraftmålene.

**Hvis alle skulle brukt like
mye ressurser som oss i
Norge hadde vi trengt
to jordkloder!**

Slik kan Norge organisere arbeidet

Her følger forslag til hvordan Norge kan gå fram for å implementere bærekraftsmålene:

1.2.1

Utarbeide en nasjonal handlingsplan

Under et besøk i Sør-Korea nylig, vektla statsminister Erna Solberg viktigheten av å «ta målene hjem» og utarbeide nasjonale planer. Regjeringen bør følge statsministerens råd og snarest utarbeide strategi og nasjonal plan for hvordan Norge skal gjennomføre bærekraftsmålene, sikre finansiering og følge opp denne i Norge og internasjonalt, i samarbeid med sivilsamfunnet og andre relevante sektorer. Denne nasjonale planen bør forankres gjennom et bredt tverrpolitisk samarbeid og i samarbeid med sivilsamfunnet og andre aktører, for å sikre langsiktighet og en stø kurs mot 2030. Selv om planlegging via den årlige statsbudsjettbehandlingen vil være avgjørende, er det behov for lengre planlegging over flere år.

1.2.2

Etablere baseline og rapportere årlig

Vi oppfordrer videre regjeringen til å rapportere årlig på hvordan Norge ligger an og hva regjeringen gjør for å nå målene, både i Norge og gjennom blant annet utenriks-, miljø- og næringspolitikken, samt gjøre rapportene offentlig tilgjengelig. Sivilsamfunnet må inviteres med i rapporteringsprosessen, med mål om å skape en felles forståelse av status og prioriteringer. En måte å sikre samstemthet på kan være at statsministerens kontor har overordnet ansvar for at bærekraftsmålene nås og at alle relevante departement og instanser involveres.

For å kunne vurdere Norges fremgang med bærekraftsmålene, spesielt nasjonalt, trengs det klarhet rundt utgangspunktet. Regjeringen må derfor sørge for å etablere en "baseline" med klare verdier som gjør det mulig å vurdere utviklingen og foreta nødvendige justeringer underveis til 2030.

Nasjonal forankring bør skje gjennom en Stortingsmelding slik flertallsbemerkningene fra familie- og kulturkomiteen tar til orde for i Meld. St. 7 (2015-2016) «Likestilling i praksis - like muligheter for kvinner og menn».

1.2.3

Bredt partnerskap som inkluderer sivilsamfunnet

Som det framgår av mål 17 er partnerskap nødvendig for å nå målene. Alle gode krefter kan bidra til å nå målene: Myndigheter er øverste ansvarlig for gjennomføring, men næringslivet, FN, akademia, donorer, sivilsamfunn og andre spiller viktige roller. Det uavhengige sivilsamfunnet – kvinner, menn, ungdom - er ofte nærmere de sårbare og kan bidra både som implementerende partner, som pådrivere, til å mobilisere og til å skape blest slik at ikke målene glemmes.

Lands måloppnåelse krever også at sivilsamfunnsorganisasjoner er pådrivere og vaktbikkjer overfor nasjonale og lokale myndigheter. Dette fordrer både mer åpenhet om nasjonale budsjetter og prioriteringer, og at sivilt samfunn har mulighet til å jobbe fritt og selvstendig. Norge bør bidra til at samarbeidsland får økt åpenhet om offentlige anliggender, og at sivilsamfunnsaktører sikres frihet og ressurser til å gjøre sin pådriverjobb. Det samme gjelder nasjonalt i Norge. Sivilsamfunnet, gjennom sine organisasjoner og nettverk, må inviteres med i alle ledd av prosessen med planlegging, implementering og rapportering.

1.2.4

Samstemt politikk

De globale utfordringene henger sammen. Derfor må tilnærmingen være integrert, helhetlig, tverrfaglig og tverrsektoriell. Når utviklingspolitikken spriker blir den ikke effektiv. Norges og andre lands utviklingspolitikk må være samstemt og trekke i samme retning for bærekraftig fattigdomsbekjempelse, slik at man ikke gir med den ene hånden og tar med den andre, og i verste fall undergraver norsk politikk. For eksempel investerer det norske Oljefondet langt mer i virksomhet som ødelegger regnskogen enn regjeringen bidrar økonomisk for å finansiere regnskogsbevaring. Tilsvarende investerer Oljefondet i skatteparadiser som regjeringen forsøker å bekjempe.

1.2.5

Bærekraftsmålene må gjøres kjent

For at bærekraftsmålene skal nås er det vesentlig at folk vet om målene, og at de er universelle og også gjelder Norge. Derfor er det positivt at statsminister Erna Solberg leder en pådrivergruppe med kjente mennesker som kan bidra til å skape blest om målene. Bærekraftsmålene er den viktigste strategien verden har satt for fattigdomsbekjempelse, og må gjøres kjent gjennom skolen, offentlig debatt og informasjonsarbeid.

I den nye stortingsmeldingen «Fag, fordypning, forståelse - en fornyelse av Kunnskapsløftet» blir bærekraftig utvikling trukket fram som en av tre flerfaglige temaer som vil prege framtidens skole. Nye læreplaner må dekke den samme helhetlige tilnærmingen til bærekraftig utvikling som ligger til grunn for FNs bærekraftsmål. I meldinga er det også lagt vekt på at skolen skal gjøre elevene i stand til å delta som aktive borgere i et demokrati. Kunnskap om, og eierskap til, bærekraftsmålene er et viktig bidrag for å oppnå dette.

Det norske sivilsamfunnet som jobber med internasjonale spørsmål hadde et godt samarbeid med norske myndigheter i prosessen med å utarbeide Agenda 2030. Norsk sivilsamfunn ønsker å fortsatt bidra til å gjøre Agenda 2030 kjent og skape engasjement, debatt og oppslutning rundt dette, men regjeringen må legge til rette for at også organisasjoner som jobber nasjonalt får nødvendig kunnskap, blir involvert og får et eierskap til bærekraftsmålene.

Finansiering for bærekraftig utvikling

Norge er et av verdens rikeste land. Det gir oss et stort ansvar, og samtidig store muligheter til å bidra til å nå målene, gjennom ulike økonomiske virkemidler hjemme og ute. Gjennom Agenda 2030 og Addis Ababa Action Agenda er Norge forpliktet til ambisiøse tiltak for å styrke finansiering for bærekraftig utvikling.

1.3.1

Sikre langsiktig bistand

Tilstrekkelig og langsiktig bistand er nødvendig for bedre å forstå, forebygge og redusere naturressursødeleggelser, klimaendringer, fattigdom, konflikt og andre forhold som driver folk på flukt. Den ekstraordinære flyktningkrisen krever ekstraordinære midler – friske midler – og må ikke tas fra langsiktig bistand.

1.3.2

Det må lønne seg å drive etisk

Handel, investeringer (inkludert i Oljefondet og gjennom statseide bedrifter) og annen økonomisk og næringsvirksomhet er avgjørende for å skape inntekter og arbeidsplasser som kan bidra til et reelt grønt skifte og en bærekraftig utvikling der mennesker og miljø tas vare på. Stabile rammebetingelser for bærekraftig utvikling er nødvendig. For å hindre at slik økonomisk virksomhet ikke bidrar til det motsatte og undergraver bærekraftig utvikling trengs en kombinasjon av gulrot og pisk. Vi trenger en “race to the top”, ikke “to the bottom”. Vi må inspirere til innsats, men det kan ikke være frivillig å redde jorda.

1.3.3

Ansvarlige investeringer

For at investeringer skal bidra positivt til bærekraftig utvikling, må de være ansvarlige og følge OECDs retningslinjer for multinasjonale selskaper, FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter, og ILOs agenda for anstendig arbeid som omfatter jobbskaping og sysselsetting og sosial dialog mellom partene i arbeidslivet, der grunnleggende og universelle arbeidstakerrettigheter respekteres, utbetaling av en rettferdig lønn å leve av, og sosial beskyttelse.

Norge bør også ta en ledende rolle internasjonalt i arbeidet for å få på plass et forpliktende rammeverk for at flernasjonale selskaper og finansielle institusjoner skal beskytte miljøet og respektere menneskerettigheter.

Norge bør også jobbe for at aktsomhetsvurderinger for menneskerettigheter pålegges bedrifter som skal investere i andre land.

Norge bør jobbe for at investorer forholder seg til den internasjonale anstendig arbeid-agendaen som blant annet innebærer å betale anstendig levelønn for lokalt ansatte.

Oljefondet bør investere mer av våre pensjonspenger i det som bidrar til å løse klimaproblemet, ikke skape dem. Fondet bør investere i infrastruktur, som fornybar energi.

1.3.4

Regelbasert, forutsigbart, åpent og rettferdig handelssystem

Som anerkjent i Addis Abeba Action Agenda er internasjonal handel en driver for økonomisk vekst og fattigdomsreduksjon, samtidig som at et regelbasert, forutsigbart, åpent og rettferdig multilateralt handelssystem gjennom WTO er den mest inklusive og universelle arenaen for internasjonal handel. Norge bør arbeide for å få fortgang i Doha-runden i WTO og sørge for at utvikling står sentralt i forhandlingene, samt fokusere sine handelsforhandlinger innenfor WTO-systemet. For å sikre at handel ikke undergraver bærekraftsmålene bør konsekvensutredninger for menneskerettigheter og miljø lages, og være ledende for, alle handels- og investeringsavtaler.

1.3.5

Bedre gjeldshåndtering som ansvarliggjør både långiver og låntaker

Vi ser nå den svakeste økonomiske veksten i utviklingsland siden finanskrisen i 2008/2009. Samtidig har nesten en tredjedel av alle land alarmerende høye gjeldsbyrder. For å løse gjeldskrisen må kreditor og debitor ha et delt ansvar, UNCTADs (FNs konferanse om handel og utvikling) prinsipper for ansvarlig utlån og låneopptak må overholdes og en uavhengig internasjonal gjeldshåndteringsmekanisme bør opprettes og gribbefonds-virksomhet forhindres.

Panamapapirene viste oss hvor viktig det er at vi får på plass internasjonale regler for å begrense skatt- og kapitalflukt. Penger som skulle blitt brukt til å finansiere skole, utdanning og sykehus forsvinner fra fattige land til skatteparadis og i lomma på verdens rikeste.

1.3.6

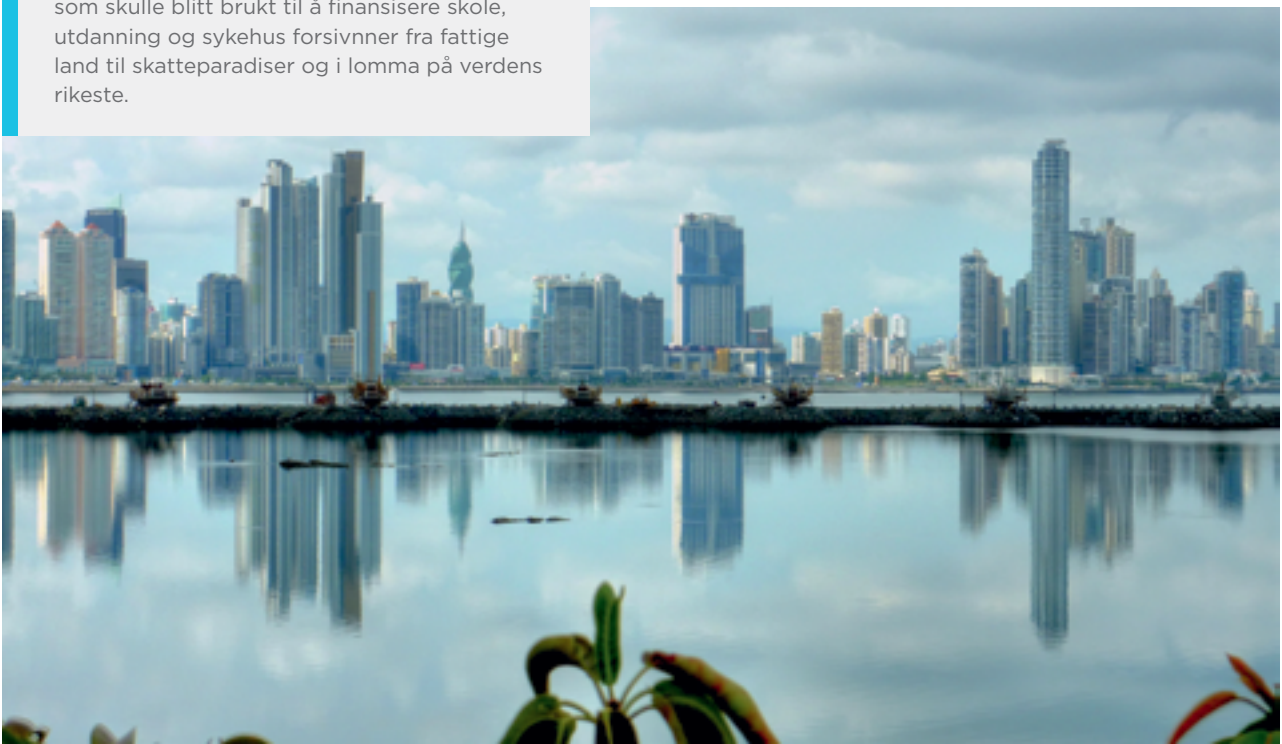
Større finansiell åpenhet, mindre skatt- og kapitalflukt

Grønne skatter og avgifter har potensiale til å både gi milliardinntekter og klimagevinst. Tilsvarende gjør skatteunndragelser, ulovlig kapitalflukt, hemmelighet og korrupsjon at milliardinntekter som kunne blitt brukt til å finansiere skole, utdanning og oppnåelse av de andre bærekraftsmålene forsvinner ut av landet og inn i skatteparadis. For å stanse dette kreves større finansiell åpenhet både i Norge og gjennom globale normer: Blant annet utvidet land-for-land-rapportering som er offentlig tilgjengelig og også omfatter skatteparadis, offentlig eierskapsregister som viser selskapers egentlige eiere, at både myndigheter og privat sektor stilles til ansvar, samt et mer åpent, inkluderende og globalt samarbeid gjennom et mellomstatlig skatteorgan der alle land har en plass ved bordet.

1.3.7

Klimafinansiering

Klimafinansiering er avgjørende, både som et redskap for å redusere utslipp og øke motstandskraft i utviklingsland, og for å vise at verdenssamfunnet står ved sine løfter om å bistå utviklingsland i anstrengelsene i å bygge opp en økonomi og et samfunn som er klimasmart og bidrar minst mulig til de globale klimagassutslipp. Et solid norsk bidrag for å oppfylle Paris-avtalen og andre internasjonale forpliktelser vil være påkrevet. Norge er et land som har en relativt solid finansiell situasjon, og i et rettferdighetsperspektiv vil det være riktig å forplikte seg til et nivå av klimafinansiering som står i forhold til den totale økonomien, og som ikke går på bekostning av tradisjonell bistand.

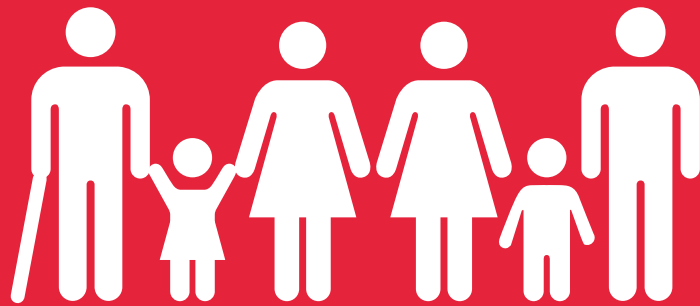

DEL 2.

Anbefalinger

1: Utrydde alle former for fattigdom

Innledning

Andelen mennesker som lever i ekstrem fattigdom er halvert siden 1990. Dette har skjedd samtidig som verden har opplevd en massiv befolkningsvekst. Men fortsatt lever over 700 millioner mennesker på under 1.9 dollar dagen, dagen, som er Verdensbankens definisjon på ekstrem fattigdom. De aller fleste bor i mellominntektsland, men andelen fattige er størst i sårbare og konfliktrammede land, og i Afrika sør for Sahara.

For å kunne skille mellom ulike grader av fattigdom brukes begrepene absolutt fattigdom og relativ fattigdom.

Absolutt eller ekstrem fattigdom innebærer at man ikke får dekket grunnleggende behov som mat, klær, hus, tilgang på grunnutdanning og primære helsetjenester. Grensen for absolutt fattigdom går ved Verdensbankens fattigdomsgrense på 1,25 dollar dagen. Det er denne definisjonen som danner utgangspunkt for FNs bærekraftsmål. I oktober 2015 ble fattigdomsgrensa justert igjen og ligger nå på 1,90 amerikanske dollar om dagen.

Relativ fattigdom er fattigdom sett i forhold til størstedelen av befolkningen i et land. Grensen for relativ fattigdom fastsettes gjennom en nasjonal fattigdomsgrense.

Fattigdom er flerdimensjonalt. Det kan ikke kun forstås ut fra hvorvidt noen lever for 1.8 eller 2 dollar

dagen. Ekstrem fattigdom er manglende innfrielse av grunnleggende behov som mat, klær, hus, tilgang på grunnutdanning og primære helsetjenester; mangel på valgmuligheter, og ikke minst; en stor sårbarhet overfor blant annet naturkatastrofer, miljøødeleggelser og klimaendringer.

Samtidig er fattigdom en av de mest komplekse og mangefasetterte problemstillingene verden står overfor. Årsakene til fattigdom finnes nasjonalt, internasjonal, globalt, historisk og strukturelt – og det finnes ikke én enkel løsning. Det er derfor avgjørende at myndigheter viderebringer forståelsen av bærekraftsmålene som en helhetlig og gjensidig avhengig “pakke” for varig avskaffelse av ekstrem fattigdom inn i arbeidet de nå påbegynner. En helhetlig tilnærming er avgjørende dersom vi skal lykkes, og ingen etterlates.

FN legger til grunn en forståelse av fattigdom som omhandler mangel på trygghet, forutsigbarhet, valgmuligheter og innflytelse. Fattigdom innebærer ekskludering fra meningsfull deltakelse i samfunnet og brudd på de basale menneskerettighetene. Resultater av fattigdom er blant annet mangel på helsetjenester, skole, mat, klær og arbeid – men også håpløshet, usikkerhet, maktesløshet på individ-, husholds- og samfunnsnivå.

Anbefalinger til hva Norge kan gjøre hjemme

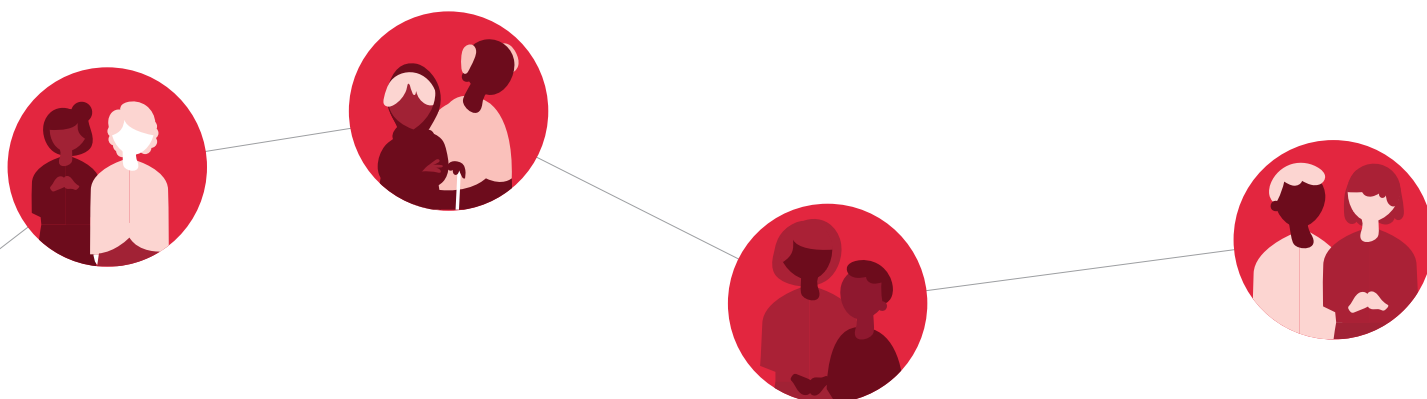

Målet om fattigdomsavskaffelse angår også Norges hjemlige arbeid: I følge statistisk sentralbyrå (SSB) tilhørte over 8.6% av alle barn i Norge, over 84 000 barn, husholdninger med vedvarende lav inntekt i 2013. Norge bruker EUs fattigdomsdefinisjon, som sier at alle som tjener mindre enn 60 prosent av medianinntekten regnes som fattige.

Begrunnelsen for den norske velferdsstaten er likhet og fattigdomsbekjempelse. Den norske befolkningen har mindre økonomiske utfordringer sammenlignet med resten av Europa, ifølge SSB. Blant grupper og individer som faller utenfor i Norge er migranter. Antall barn som lever i fattigdom i Norge fortsetter dessuten å øke, viser tall fra SSB i 2015. Barn med innvandrerbakgrunn utgjør nesten halvparten av barn som lever i husholdninger med vedvarende lavinntekt. I sin rapport (2015) om Norge og bærekraftsmålene påpeker Fafo at barn er fattige fordi de vokser opp i fattige husholdninger. For å møte dette kreves ulike tiltak – fra arbeidsmarkedstiltak, til styrkede sosiale sikkerhetsnett og velferdstjenester, for å sikre fremgang mot fattigdom i Norge.

Norge må prioritere tiltak som utjevner forskjeller som særlig gjør at barn havner utenfor samfunnet. Levekårsutfordringer har en tendens til å gå i arv. Norge må prioritere tiltak som styrker folkehelsearbeidet. Sosial ulikhet i helse danner et systematisk mønster gjennom hele befolkning og er et resultat av ulik fordeling av kunnskap, makt, penger og ressurser i samfunnet. Derfor må det være et mål å styrke forebyggende arbeid.

Norge er i global sammenheng god på folkehelsearbeid. Samtidig er ikke problemet med sosial ulikhet i helse løst, dermed går staten glipp av helsegevinster på befolkningsnivå. Fattigdom blir både en konsekvens og en årsak til ulikheten i folkehelsen – og må bekjempes i forhold til blant annet sosio-økonomi, kjønn, etnisitet, funksjonsnivå og seksuell legning.

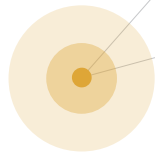

2: Utrydde sult, oppnå matsikkerhet, bedre ernæring og fremme bærekraftig landbruk

Disse bidro: Utviklingsfondet, Redd Barna, Regnskogfondet,
Forum for utvikling og miljø

Delmål

2.1

Innen 2030 utrydde sult og sikre alle mennesker, særlig fattige og personer i utsatte situasjoner, blant andre spedbarn, tilgang til trygg, næringsrik og tilstrekkelig mat hele året

2.2

Innen 2030 utrydde alle former for feilernæring, og innen 2025 nå de internasjonalt avtalte målene som gjelder veksthemming og avmagring hos barn under fem år, samt ivareta ernæringsbehovene til unge jenter, gravide, ammende mødre og eldre personer

2.3

Innen 2030 doble produktiviteten og inntektene til småskalaprodusenter i landbruket, særlig kvinner, urfolk, drivere av familiebruk, husdyrnomader og fiskere, blant annet gjennom sikker og lik tilgang til jord, andre produksjonsressurser og innsatsmidler, kunnskap, finansielle tjenester, markeder og muligheter for verdiøkning samt sysselsetting utenfor landbruket

2.4

Innen 2030 sikre at det finnes bærekraftige systemer for matproduksjon, og innføre robuste landbruksmetoder som gir økt produktivitet og produksjon, bidrar til å opprettholde økosystemene, styrker evnen til tilpasning til klimaendringer, ekstremvær, tørke, oversvømmelser og andre katastrofer, og som gradvis fører til bedre jordkvalitet

2.5

Innen 2020 opprettholde det genetiske mangfoldet av frø, kulturplanter og husdyr samt beslektede villlevende arter, blant annet gjennom veldrevne og rikholdige frø- og plantelagre nasjonalt, regionalt og internasjonalt, og fremme tilgang til og en rettferdig og likelig fordeling av de goder som følger av bruk av genressurser og tilhørende tradisjonell kunnskap, i tråd med internasjonale avtaler

2.a

Øke investeringene, blant annet gjennom bedre internasjonalt samarbeid, i infrastruktur på landsbygda, forskning og veiledningstjenester innenfor landbruket, teknologiutvikling og opprettelse av genbanker for planter og husdyr, med sikte på å forbedre produksjons-kapasiteten i landbruket i utviklingsland, særlig i de minst utviklede landene

2.b

Korrigere og hindre handelsbegrensninger og -vridninger på verdens landbruksmarkeder, blant annet gjennom en parallell avvikling av alle former for eksportsubsidier på landbruksvarer og alle eksporttiltak med tilsvarende virkning, i samsvar med mandatet for Doha-runden

2.c

Vedta tiltak for å sikre at markedene for matvarer og deres biprodukter virker etter sin hensikt, og legge til rette for rask tilgang til markedsinformasjon, blant annet om matreserver, for å bidra til å begrense ekstreme svingninger i matvareprisene

Drøfting

Mål 2 er et utfordrende bærekraftsmål å nå. Verdens stater må løse komplekse årsaker til en skjev og urettferdig fordeling av ressurser og innflytelse, samtidig som akselererende miljøutfordringer og en stedvis voksende befolkning underminerer innsatsen som blir gjort. Det finnes ingen enhetlig oppskrift for hvordan problemene skal løses, men det er bred enighet om at en virkningsfull strategi vil være å rette sterke virkemidler spesielt mot utsatte småskala bønder, og under- og feilernærte grupper. Bærekraftig matproduksjon er ikke nok i seg selv, vann og sanitærfordringer må også

løses på en tilfredsstillende måte. Det stadig viktigere spørsmålet om fordeling av ressurser og produksjonsmidler må bli tatt opp og være en viktig premisse i arbeidet for å redusere sult og underernæring. Delmålene legger svært stor vekt på landbruksproduksjon. Dette er et element som selvsagt er av avgjørende betydning for å nå målet, men også bærekraftig utnyttelse av verdenshavene og fiskeriresurser vil være av stor betydning. På dette området kan Norge ha viktig kompetanse å bidra med.

Selv om kampen mot sult har gjort enorme fremskritt de siste årene, gjør nå klimaendringer, miljøskader og tap av biologisk mangfold at sulten ikke har gått mer ned og ser ut til å ha bitt seg fast i visse regioner.

Anbefalinger til hva Norge bør gjøre hjemme og ute

Delmål 2.1 og 2.2:

Mål 2 utdypes i Delmål 2.1, som peker på viktigheten av å sikre tilgang til ernæringsriktig mat er viktigere enn å øke produksjonen av mat. Dette gjør fordelingsspørsmålet ekstra tydelig. Land som har et fungerende demokrati og et fungerende styresett vil stort sett oppnå en mer rettferdig fordeling av ressurser og produksjonsmidler. Derfor vil tiltak for å bygge godt styresett svært ofte være viktig, uten at de skal overskygge den mer direkte innsatsen. Ikke minst må Norge legge vekt på at et land har et ansvar for å oppfylle retten til mat for alle sine innbyggere, og at de derfor må rette spesielle tiltak mot underprivilegerte og marginaliserte grupper.

45 prosent av barnedødeligheten forårsakes av underernæring, og underernæring hemmer 200 millioner barns helse, læring og utvikling. Ernæring er en forutsetning for både overlevelse og læring, men til tross for Norges store satsing på både helse og utdanning er ernæring nærmest fraværende i norsk utviklingspolitikk. Riktig ernæring de første 1000 dagene (fra unnfangelse til barnet fyller to år) er avgjørende for barns fysiske, kognitive og mentale utvikling.

Norge må investere i både direkte ernæringstiltak for mødre og barn, og indirekte gjennom bistand til ernæringssensitivt landbruk. Ernæringstiltak må derfor rettes særlig mot gravide, ammende og små barn. Landbruksbistanden må gjennomgås for å sikre at den er ernæringssensitiv der det er relevant. Koblingen mellom matproduksjon og ernæring må styrkes, siden man ofte ser at selv i områder med god tilgang på basismatvarer/karbohydrater, kan det oppstå feilernæring og mangel på enkelte stoffer. Programmer rettet mot mødre helse vil være svært viktig, og utdanning av jenter og kvinner vil bidra til å øke forståelsen av hvor viktig en balansert diett er, spesielt i barns første leveår.

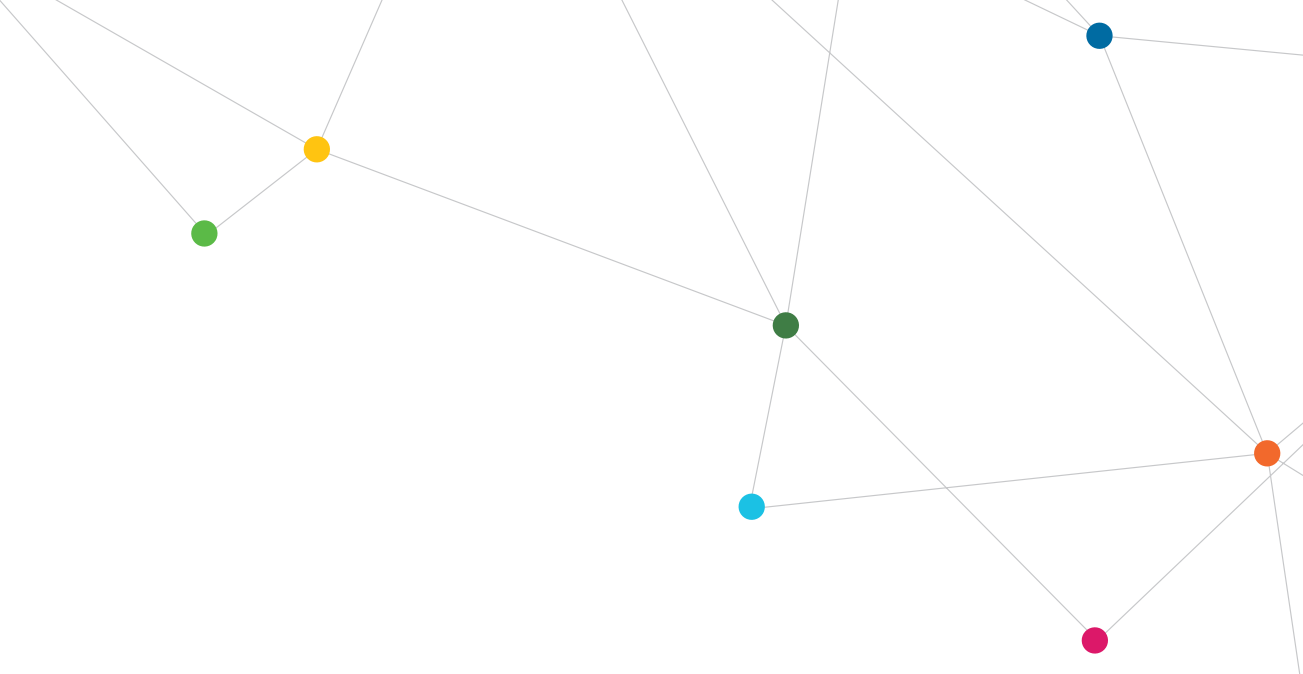
Delmål 2.3 og 2.4:

Vekst i landbruket er mer enn dobbelt så effektivt for å redusere fattigdom som vekst i andre sektorer. Norges bistand må i større grad rettes inn mot landbrukssektoren og fiskerier. Hele verdikjeden må tas i betraktning, og småskalaprodusenter, kvinner og marginaliserte grupper må prioriteres. Kooperativ og andre former for organisering spiller en avgjørende rolle for å øke småbønders deltakelse i verdikjeden, og arbeidet med å bygge opp bondeorganisasjoner må styrkes. Produktivitetsøkning må oppnås gjennom bruk av bærekraftige produksjonsmetoder. Det er også behov for økt innsats for å sikre landrettigheter, særlig for kvinner. Vekst i landbruket er viktig, men må ikke gå på bekostning av urfolks rettigheter til land og ressurser.

Klimaendringene rammer i stadig sterkere grad områdene rundt ekvator, der det fra før ikke er uvanlig med uår og store avlingstap på grunn av tørke og annet ekstremvær. Vanningssystemer, annen infrastruktur, preventive tiltak for å møte ekstremvær og raskt bygge opp igjen skader vil bare bli viktigere og viktigere. Tiltak innenfor arealplanlegging og bærekraftig forvaltning av naturressursene må prioriteres. Også Norge må gjøre sitt for å øke matproduksjonen, gjennom å arbeide for større nasjonal matproduksjon og en best mulig utnyttelse av de naturgitte forhold i landet, mens man bygger på de verdier som ligger i et familiebasert landbruk.

Delmål 2.5 og 2.6:

Norge har arbeidet aktivt for å oppnå Den internasjonale plantetraktatens (ITPGRFA) mål gjennom blant annet støtte til traktatens godefordelingsfond og Global Crop Diversity Trusts arbeid med blant annet frøhvelvet på

Svalbard. Dette arbeidet må videreføres og styrkes gjennom økt støtte til utvikling og styrking av lokale frøsystemer og lokal bevaring av det plantegenetiske mangfoldet, støtte til CGIAR-systemet og arbeidet for å øke småbønders tilgang til nasjonale genbanker. Norge må fortsatt være en pådriver for å styrke og implementere bønders rettigheter for å sikre at det plantegenetiske mangfoldet er en felles ressurs til gode for hele menneskeheten. Samtidig må Norge støtte lokale tiltak gjennom traktatens godefordelingsfond og økt satsing på matsikkerhet i utviklingsland.

Norge må arbeide aktivt for å øke investeringene i landbruket i utviklingsland, bl.a. gjennom å sikre tilgang til kreditt for småprodusenter (ikke minst kvinner), og gjennom å legge til rette for bygging av infrastruktur gjennom hele verdikjeden, - (foredling, lagring og markedsføring.) Norges arbeid for å øke investeringene i landbruket i utviklingsland må gjennomføres med respekt for internasjonale menneskerettighetsavtaler ratifisert av Norge.

Norge må intensivere arbeidet for internasjonalt regelverk mot dumping av landbruksprodukter, mot eksportsubsidier, og mot subsidier rettet mot havgående fiskerier. Alle land må også ha rett til å ha beskyttelsesordninger for eget landbruk og matproduksjon.

Slik kan sivilsamfunnet bidra

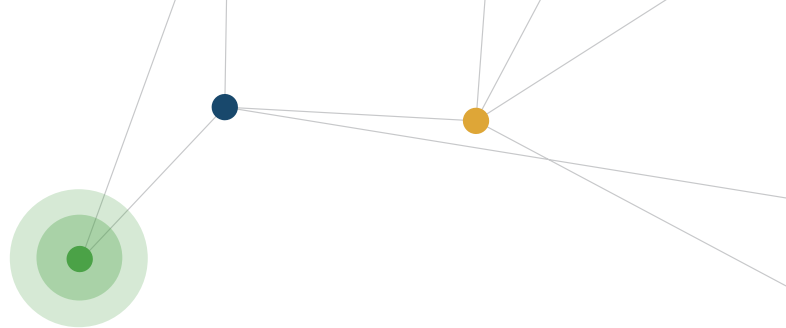
Utviklingsfondet: Bærekraftig landbruk gjennom modellbønder

I Malawi brukes «modellbondekonseptet». Utvalgte bønder læres opp i bærekraftige teknikker, og de viderefører deretter sin kunnskap til andre bønder i sine nærmiljø. Etter kaskademodellen lærer hver modellbonde opp mellom 20-30 andre bønder. Siden 2012 har opplæring i bærekraftige jordbruksmetoder og økt mangfold i åkeren ført til at mer enn 24,000 hushold, om lag 125,000 mennesker, nå har nok mat året gjennom. De fleste bøndene har også fått et overskudd som de kan selge på lokale markeder. Slik kan de dekke utgifter til skole, klær og andre nødvendige varer. Modellbondekonseptet har hatt en positiv effekt på kvinner og deres matproduksjon.

3: Sikre god helse og fremme livskvalitet for alle, uansett alder

Delmål

3.1

Innen 2030 redusere mødre dødeligheten i verden til under 70 per 100 000 levendefødte

3.2

Innen 2030 få slutt på dødsfall som kan forhindres blant nyfødte og barn under fem år, med et felles mål for alle land om å redusere dødeligheten blant nyfødte til høyst 12 per 1 000 levendefødte og blant barn under fem år til høyst 25 per 1 000 levendefødte

3.3

Innen 2030 stanse epidemiene av aids, tuberkulose, malaria og neglisjerte tropiske sykdommer samt bekjempe hepatitt, vannbårne og andre smittsomme sykdommer

3.4

Innen 2030 redusere prematur dødelighet forårsaket av ikke-smittsomme sykdommer med en tredel gjennom forebygging og behandling, og fremme mental helse og livskvalitet

3.5

Styrke forebygging og behandling av misbruk, blant annet av narkotiske stoffer og skadelig bruk av alkohol

3.6

Innen 2020 halvere antall dødsfall og skader i verden forårsaket av trafikkulykker

3.7

Innen 2030 sikre allmenn tilgang til tjenester knyttet til seksuell og reprodutiv helse, herunder familieplanlegging og tilhørende informasjon og opplæring, og sikre at reprodutiv helse innarbeides i nasjonale strategier og programmer

3.8

Oppnå allmenn dekning av helsetjenester, herunder beskyttelse mot økonomisk risiko, og allmenn tilgang til grunnleggende og gode helsetjenester samt trygge, virksomme og nødvendige medisiner og vaksiner av god kvalitet og til en overkommelig pris

3.9

Innen 2030 betydelig redusere antall dødsfall og sykdomstilfeller forårsaket av farlige kjemikalier og forurenset luft, vann og jord

3.a

Styrke gjennomføringen av Verdens helseorganisasjons rammekonvensjon om forebygging av tobakksskader i alle land

3.b

Støtte forskning om og utvikling av vaksiner og medisiner mot smittsomme og ikke-smittsomme sykdommer som primært rammer utviklingsland, sørge for tilgang til nødvendige medisiner og vaksiner til en overkommelig pris, i samsvar med Doha-erklæringen om TRIPS-avtalen og folkehelse, som bekrefter utviklingslandenes rett til fullt ut å anvende bestemmelsene i avtalen om handelsrelaterte aspekter ved immaterielle rettigheter om adgangen til å verne om folkehelsen og særlig til å sørge for tilgang til medisiner for alle

3.c

Oppnå betydelig bedre finansiering av helsetjenester og økt rekruttering, utvikling og opplæring av helsepersonell i utviklingsland samt arbeide for at slikt personell blir værende i landene, særlig i de minst utviklede landene og små utviklingsøystater

3.d

Styrke kapasiteten i alle land, særlig i utviklingsland, for tidligvarsling, risikobegrensning og håndtering av nasjonale og globale helserisikoer

Hovedanbefaling til norske myndigheter:

Sats på helsearbeidere, helsesystemer og forebygging

Beregninger fra WHO viser at verden mangler 7,2 millioner helsearbeidere og vil mangle 12,9 millioner i 2030 om ikke trenden snus.^[i] Nedgangen i barne- og mørdødeligheten trues nå av helsepersonellkrisen, noe også Stortinget har påpekt.^[ii] Helsepersonell er bærebjelken i fungerende helsesystemer, og ebola har vist hvor ille det kan gå når helsesystemene er svake, underfinansierte og helsearbeidere mangler.^[iii] Verdens helseforsamling (WHA) skal i mai 2016 vedta en global strategi for å motvirke helsepersonellkrisen.^[iv] God oppfølging av denne strategien vil være en forutsetning for å få på plass universelle helsetjenester (UHC), sterkere helsesystemer og global helsesikkerhet. Det vil også være en forutsetning for å kunne oppnå samtlige ni delmål under helsemålet. I tillegg vil den globale strategien være en god ramme for å skape synergier mellom det globale arbeidet for helse, ernæring og utdanning. For alle delmålene under helse er forebygging en sentral utfordring. Enten man skal forbedre mor- og barnhelse, ernæring, redusere belastningen av smittsomme sykdommer, eller demme opp for bølgen av ikke-smittsomme sykdommer, psykiske helseproblemer og rus, vil

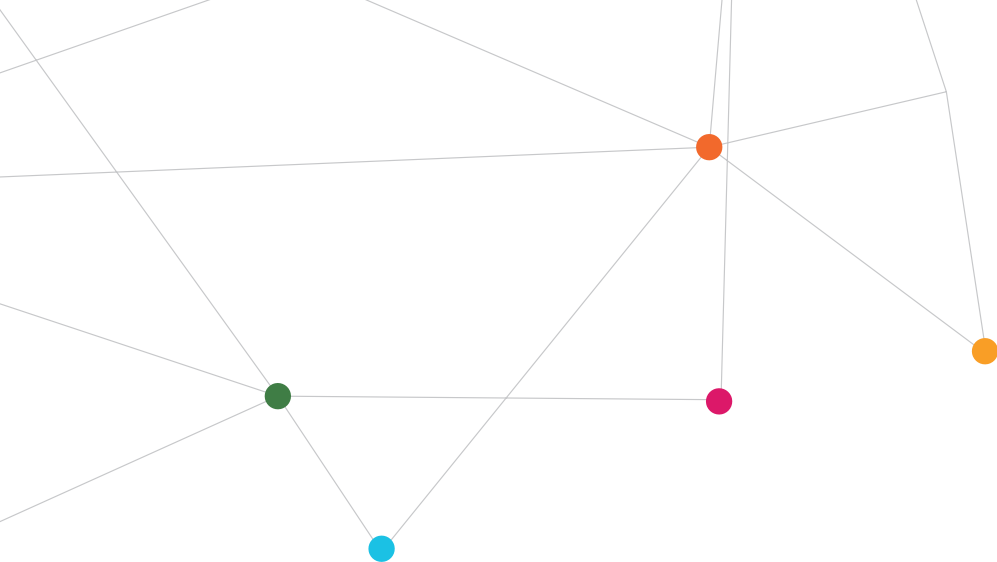
vellykket forebygging begrense omfanget for befolkningen og redusere belastningen for helsevesenet.

Det er særdeles viktig at Norge:

- følger opp anbefalingene som kommer ut av den globale strategien for å motvirke helsepersonellkrisen og arbeidet til FN-kommisjonen om helsearbeidere og økonomisk vekst^[v] som helseminister Bent Høie sitter i, og prioriterer bistandsmidler til å følge opp det internasjonale arbeidet med helsepersonell fra og med 2017.
- øker satsingen på forebygging på alle felt. Blant annet må ernæring, folkehelsepolitikk og bedre tilrettelegging derfor stå sentralt i Norges bidrag på helsefeltet.

Anbefaling:

- Norge må følge opp internasjonale forpliktelser og investere penger og prestisje i gjennomføringen av «The global strategy for Women's, Children's and adolescents' health (2016-2030)».^[vii] Fokus for Norges oppfølging må være å sikre at innsatsen kommer de fattigste og mest marginaliserte til gode, og at alle tiltak bidrar til å utjevne forskjeller og sikre universell dekning av grunnleggende helsetjenester.

Delmål 3.7:

Norge har lenge vært en forkjemper for seksuell og reproduktiv helse og rettigheter (SRHR) og spesielt de mer kontroversielle feltene som svært få andre land støtter, slik som trygg abort, seksuelle rettigheter og helhetlig seksualitetsundervisning. Samtidig ser vi en utvikling der motstanden mot disse sentrale områdene innen SRHR er stor internasjonalt og finansiering er vanskelig. Dette bidrar til rettighetsbrudd for enkeltpersoner og gjør at normative prosesser internasjonalt er under sterkt press.

Arbeidet for å sikre tilgang til moderne prevensjonsmidler er avgjørende for kvinners deltagelse i utdanning

og arbeid, spesielt for unge kvinner og fattige. Likeledes er tilgangen til trygg aborter en sentral del av arbeidet for kvinners helse og reproduktive rettigheter. Manglende tilgang til trygg abort er en av de viktigste årsakene til mødredødeligheten i verden, og hvert år avbryter flere millioner tenåringsjenter utdanningsløp på grunn av graviditet. Mange unge har ikke annet valg enn å gjennomføre en utrygg abort. Det er avgjørende at et land som Norge, hvor tilgang til trygg abort er nedfelt i politiske dokument og nasjonale lover, fortsetter sin støtte til dette også internasjonalt både økonomisk og i det normative arbeidet. En viktig årsak til tenåringsgraviditeter er at ungdom ofte ikke får oppfylt grunnleggende seksuelle og reproduktive rettigheter som integrert og helhetlig seksualitetsundervisning, tilgang på prevensjon og beskyttelse mot barneekteskap og overgrep.

Anbefaling:

Invester penger og prestisje i å støtte tilgang til prevensjonsmidler, trygg og lovlig abort og helhetlig seksualitetsundervisning for barn og unge.

[i] http://www.who.int/workforcealliance/knowledge/resources/hrhreport_summary_En_web.pdf

[ii] <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2015-2016/inns-201516-007.pdf>

[iii] <http://www.savethechildren.org.uk/resources/online-library/wake-call-0>

[iv] http://www.who.int/hrh/documents/strategy_brochure2014/en/

[v] <http://www.who.int/hrh/com-heeg/en/>

[vi] <http://www.refworld.org/docid/51ef9e134.html>

[vii] <http://www.everywomaneverychild.org/global-strategy-2>

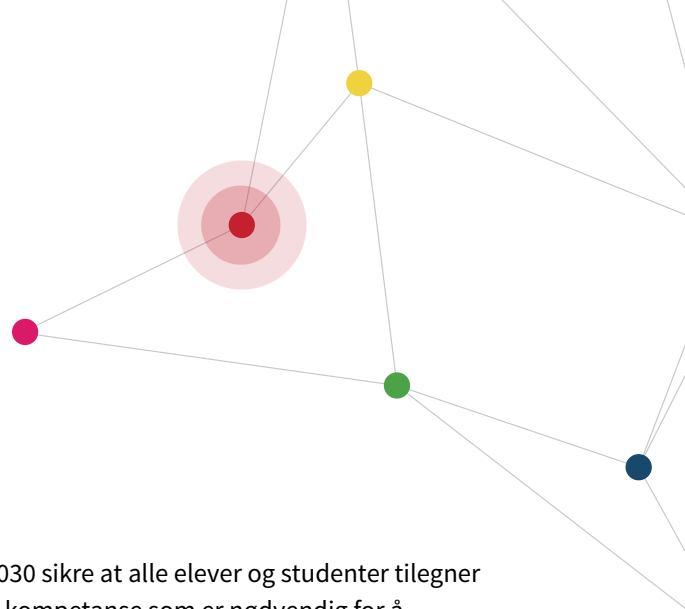

4: Sikre inkluderende, rettferdig og god utdanning og fremme muligheter for livslang læring for alle

Delmål

4.1

Innen 2030 sikre at alle jenter og gutter fullfører gratis og likeverdig grunnskole og videregående opplæring av høy kvalitet som kan gi dem relevant og reelt læringsutbytte

4.2

Innen 2030 sikre alle jenter og gutter tilgang til god og tidlig omsorg og førskole, slik at de er forberedt på å begynne i grunnskolen

4.3

Innen 2030 sikre kvinner og menn lik tilgang til god teknisk og yrkesfaglig opplæring og høyere utdanning, herunder universitetsutdanning, til en overkommelig pris

4.4

Innen 2030 oppnå en betydelig økning i antall unge og voksne med kompetanse, blant annet i tekniske fag og yrkesfag, som er relevant for sysselsetting, anstendig arbeid og entreprenørskap

4.5

Innen 2030 avskaffe kjønnsforskjeller i utdanning og opplæring og sikre lik tilgang til alle nivåer innenfor utdanning og yrkesfaglig opplæring for sårbare personer, deriblant personer med nedsatt funksjonsevne, urfolk og barn i utsatte situasjoner

4.6

Innen 2030 sikre at all ungdom og en betydelig andel voksne, både kvinner og menn, lærer å lese, skrive og regne

4.7

Innen 2030 sikre at alle elever og studenter tilegner seg den kompetanse som er nødvendig for å fremme bærekraftig utvikling, blant annet gjennom utdanning for bærekraftig utvikling og livsstil, menneskerettigheter, likestilling, fremme av fred og ikkevold, globalt borgerskap og verdsetting av kulturelt mangfold og kulturens bidrag til bærekraftig utvikling

4.a

Etablere og oppgradere utdanningstilbud som ivaretar hensynet til barn, personer med nedsatt funksjonsevne og kjønnsforskjeller, og sikrer trygge, ikke-voldelige, inkluderende og effektive læringsomgivelser for alle

4.b

Innen 2020 oppnå en vesentlig økning, på verdensbasis, i antall stipender som er tilgjengelige for studenter fra utviklingsland, særlig de minst utviklede landene, små utviklingsøystater og afrikanske land, for å dem gi tilgang til høyere utdanning, blant annet yrkesfaglig opplæring og programmer for informasjons- og kommunikasjonsteknologi, teknikk, ingeniørfag og vitenskap, i utviklede land og i andre utviklingsland

4.c

Innen 2030 oppnå en vesentlig økning i antall kvalifiserte lærere, blant annet gjennom internasjonalt samarbeid om lærerutdanning i utviklingsland, særlig i de minst utviklede landene og i små utviklingsøystater

Mål 4 utfordrer sterke normer, politiske overbevisninger og lovverk. Målet fastslår at barn med nedsatt funksjonsevne, papirløse barn på flukt, barn av rohingyaer og andre dypt diskriminerte grupper har samme rett til å lære av kvalitetsutdanning som hvem som helst andre.

2. Lærere

Læreren er den viktigste ressursen for å sikre at barn lærer på skolen. De neste fire årene trenger verden 11 millioner flere lærere for å sikre at alle barn får grunnutdanning.

Anbefaling:

Norge må ta initiativ til et globalt lærerløft: Med sin leder-rolle innen global utdanning har regjeringen et godt utgangspunkt til å bruke politikk og finansiering til å fremme lærerens viktige rolle, bidra til rekruttering av nye lærere og dra igang et globalt spleiselag for å firedoble bistanden til lærere.

3. Høyere utdanning

God høyere utdanning er helt sentralt for å gjennomføre en rekke samfunnsoppgaver, og dermed også for oppnåelsen av bærekraftsmålene. Bærekraftsmål 4 slår fast at innen 2030 skal alle ha tilgang til høyere utdanning som er rimelig og av god kvalitet. I dag finnes det mange utfordringer knyttet til oppnåelse av dette målet. Høye skolepenger er et stort hinder for at fattige grupper kan studere. Tilgang til god og relevant høyere utdanning er også en utfordring for marginaliserte grupper slik som mennesker med nedsatt funksjonsevne, urfolk, unge kvinner, og LHBTI-personer. Akademisk frihet er en forutsetning for å sikre kvalitet i høyere utdanning, men også viktig for å sikre tilgang.

Anbefaling:

Norge bør være en pådriver for progressiv oppnåelse av gratis høyere utdanning, og for at stater respekterer

og beskytter den akademiske friheten til studenter, akademikere og utdanningsinstitusjoner. Arbeidet for å beskytte universiteter i konflikt må fortsette. Et viktig virkemiddel for å sikre tilgang til god høyere utdanning kan være øremerkede stipendordninger for marginaliserte grupper. Norge bør støtte opp om og fremme institusjonelt partnerskap på tvers av landegrenser.

4. Utdanning i ulike kontekster

Utdanning i konflikt- og krisesituasjoner har i årenes løp fått større oppmerksomhet og bedre finansieringsvilkår. Likevel er det fortsatt en utfordring at både politisk utforming, finansiering og implementering av utdanningstiltak foregår i to adskilte leire; den humanitære og de som driver langsiktig utvikling. For eksempel er det humanitære systemet ikke bygget for å takle lange kriser slik vi nå ser utarter seg i Syria og regionen. Silo-holdninger kan være noe av årsaken til at utdanning i sårbare stater i gråsonen mellom humanitær og utvikling, er sterkt underfinansiert.

Anbefaling:

Den norske regjeringen må styrke arbeidet for å bygge bro mellom innsats for utdanning i humanitære situasjoner og den langsiktige innsatsen for utdanning i utviklingsland. Dette kan gjøres økonomisk gjennom å gi flerårige tilskudd til utdanning i krise og konflikt-situasjoner. Politisk kan Norge benytte sin globale lederrolle til å sette internasjonale utdanningsinitiativer i sammenheng, på tvers av kontekst; som GPE og den nye plattformen for finansiering av utdanning i kriser.

5: Oppnå likestilling og styrke jenters og kvinners stilling

Delmål

5.1

Gjøre slutt på alle former for diskriminering av jenter og kvinner i hele verden

5.2

Avskaffe alle former for vold mot alle jenter og kvinner, både i offentlig og privat sfære, herunder menneskehandel, seksuell og annen form for utnyttning

5.3

Avskaffe all skadelig praksis, for eksempel barneekteskap, tidlige ekteskap og tvangsekteskap samt kvinnelig omskjæring

5.4

Erkjenne og verdsette ubetalt omsorgs- og husholdsarbeid gjennom yting av offentlige tjenester, infrastruktur og sosialpolitikk samt fremme av delt ansvar i husholdet og familien, alt etter hva som passer i det enkelte land

5.5

Sikre kvinner fullstendig og reell deltakelse og like muligheter til ledende stillinger på alle nivåer i beslutningsprosessene i det politiske, økonomiske og offentlige liv

5.6

Sikre allmenn tilgang til seksuell og reproduktiv helse samt reproduktive rettigheter, som avtalt i samsvar med handlingsprogrammet fra den internasjonale konferansen om befolkning og utvikling, handlingsplanen fra Beijing og beslutningsdokumentene fra deres respektive tilsynskonferanser

5.a

Iverksette reformer for å gi kvinner lik rett til økonomiske ressurser samt tilgang til eierskap til og kontroll over jord og annen form for eiendom, finansielle tjenester, arv og naturressurser, i samsvar med nasjonal lovgivning

5.b

Styrke bruken av tilpasset teknologi, særlig informasjons- og kommunikasjonsteknologi, for å styrke kvinners stilling

5.c

Vedta og styrke god politikk og gjennomførbar lovgivning for å fremme likestilling og styrke jenters og kvinners stilling på alle nivåer

Anbefalinger knyttet til konkrete delmål

Mål 5 om likestilling har 9 delmål, som dekker mange aspekter ved likestilling. Norge må sikre seg at de mest marginaliserte og sårbare jentene og kvinnene blir inkludert i alle program og planer så ingen utelates. Sårbare grupper varierer mellom områder og regioner, og det bør gjennomføres kontekst- og målgruppeanalyse for å identifisere tiltak for å sikre inkludering i hvert enkelt program. Sårbare kvinner kan være kvinner med funksjonshemninger eller kronisk sykdom, etniske og språklige minoriteter (inkludert urfolksvinner), lesbiske, bifile og transkvinner, kvinner med lav utdanning og/eller lav inntekt, migranter og flyktninger, kvinner med økonomisk hovedforsørgeransvar (female heads of households), unge jenter, eldre kvinner osv.

Delmål 5.2:

- Norge bør jobbe for at det blir igangsatt et arbeid for å få utarbeidet en internasjonal konvensjon for å bekjempe vold mot kvinner, etter modell fra Europarådets konvensjon (Istanbul-konvensjonen). Vold mot kvinner er et enormt samfunnsproblem, som hindrer utvikling og realisering av kvinners rettigheter. Å bekjempe vold mot kvinner i alle land er en forutsetning for å klare å oppnå de andre likestillingsmålene. Det må derfor prioriteres høyt.
- Mange mennesker er på flukt i dag. Norge må sikre at mennesker som er ofre for menneskehandel får nødvendig hjelp og oppfølging, og at bakmenn og andre kriminelle blir strafferettslig forfulgt. Her er internasjonalt samarbeid nødvendig.

Delmål 5.3:

- Norge bør fortsette innsatsen, både nasjonalt og internasjonalt, på dette området. Det er viktig å være spesielt oppmerksomme på at krig og konflikt kan føre til økt risiko for barneekteskap og tidlig ekteskap. Konkrete tiltak må settes inn for å forebygge og redusere risikoen, og gi nødvendig støtte og bistand til de som har opplevd det.

Delmål 5.5:

Her kan Norge spesielt jobbe for å sikre trygge forhold for kvinnelige menneskerettighetsforkjempere og deres organisasjoner. Dette inkluderer også økonomiske ressurser som setter organisasjoner i stand til å utøve sin viktige pådriver- og vaktbikkjerolle overfor myndighetene og andre aktører som påvirker samfunn og miljø.

Delmål 5.6:

Vi forventer at Norge vil fortsette å både være en tydelig stemme internasjonalt og støtte konkrete prosjekter og programmer innen temaer som av noen oppleves som kontroversielle, som alle kvinners tilgang til trygge og lovlige aborter, kunnskapsbasert seksualundervisning for ungdom, seksuelle minoriteters rettigheter.

Delmål 5 a,b,c:

En studie fra Verdensbanken (Gender at work, 2014) viser at over 120 land har lover som begrenser kvinners sysselsettingsmuligheter, enten gjennom restriksjoner på arbeidstid eller type arbeid kvinner kan ta. I mange land har kvinner også begrensede arverettigheter og eiendomsrettigheter. Norge bør løfte dette opp i bilaterale samtaler med aktuelle land, og i internasjonale fora.

Bærekraftsmålene slår tydelig fast at det å oppnå likestilling og styrking av jenter og kvinners stilling vil være avgjørende:

«The achievement of full human potential and of sustainable development is not possible if one half of humanity continues to be denied its full human rights and opportunities»

6: Sikre bærekraftig vannforvaltning og tilgang til vann og gode sanitærforhold for alle

Delmål

6.1

Innen 2030 sørge for allmenn og likeverdig tilgang til trygt drikkevann til en overkommelig pris for alle

6.2

Innen 2030 sørge for tilgang til tilstrekkelige og likeverdige sanitær-, hygiene- og toalettforhold for alle, med særlig vekt på behovene til jenter og kvinner samt personer i utsatte situasjoner

6.3

Innen 2030 sørge for bedre vannkvalitet ved å redusere forurensning, avskaffe avfallsdumping og mest mulig begrense utslipp av farlige kjemikalier og materialer, halvere andelen ubehandlet spillvann og i vesentlig grad øke gjenvinning og trygg ombruk på verdensbasis

6.4

Innen 2030 betydelig bedre utnyttelsen av vann i alle sektorer, og sikre bærekraftig uttak av og tilgang til ferskvann for å håndtere knapphet på vann og i vesentlig grad redusere antall personer som rammes av vannmangel

6.5

Innen 2030 gjennomføre en integrert forvaltning av vannressurser på alle nivåer, blant annet gjennom samarbeid over landegrensene der det er aktuelt

6.6

Innen 2020 verne og gjenopprette vannrelaterte økosystemer, herunder fjell, skoger, våtmarker, elver, vannførende bergarter og innsjøer

6.a

Innen 2030 utvide det internasjonale samarbeidet og støtte oppbygging av kapasitet i utviklingsland når det gjelder virksomhet og programmer knyttet til vann- og sanitærforhold, blant annet teknologi for vannoppsamling, avsalting, effektiv bruk av vannressurser, behandling av avløpsvann, gjenvinning og ombruk

6.b

Støtte og styrke medvirkning fra lokalsamfunn for å bedre forvaltningen av vann- og sanitærforhold

Innledning

FNs bærekraftsmål 6 for vann og sanitær til alle er en tydeliggjøring av hva som må til for at stater skal kunne oppfylle menneskeretten til vann og sanitær. Det er en lang vei å gå i utbygging av infrastruktur, både for å gi folk tilgang til rent vann og for å sørge for tilstrekkelige forbedrede sanitærforhold. Mens fremgangen innen tilgang til vann har vært enorm under arbeidet med FNs tusenårs mål har utbredelsen av forbedrede toaletter manglet den samme fremgangen. Det ligger store tekniske utfordringer i å utbre infrastruktur til urbane områder som i dag er helt uten dekning. For å gjøre det mulig å ivareta behovet for forsvarlige sanitære forhold må det finne sted både teknisk innovasjon og enorm merinnsats.

Tilgang til vann og sanitær er viktige offentlige tjenester som fordrer velfungerende statlige og lokale myndigheter. Staters skatteinnngang er avgjørende for muligheten til å yte den nødvendige innsatsen. Beskyttelse av vannressurser og forvaltningen av disse til huslige og kommersielle formål krever også økt forvaltningskapasitet i mange land.

Tilgang til forbedrede vannkilder og forsvarlige sanitærforhold er også et fordelingsspørsmål. Det er i fattige områder mangelen og problemene som følge av urent vann eller utilstrekkelige sanitærforhold er størst. Det er også en fare for at innsats for å bygge ut infrastrukturen ikke når de fattigste, men kun middelklassen. De langt største problemene med manglende sanitær infrastruktur er i uformelle byområder eller slum hvor de fattigste bor. For å oppnå universell dekning må programmer

spesifikt rettes inn for å nå fattige og andre marginaliserte grupper.

Forurensning av vann fra menneskelige ekskrementer er et alvorlig problem som kun kan takles med en progressiv ekspansjon av sanitær infrastruktur. Infrastruktur for vann og sanitær er et offentlig ansvar og bør eies av offentlige eller kommunale myndigheter. Denne typen livsnødvendig infrastruktur danner ofte naturlige monopoler som gjør at de er dårlig egnet for private tilbydere. Erfaringer med offentlig-privat samarbeid viser at det offentlige ofte har båret en uforholdsmessig stor andel av den samlede risikoen, mens de private i stor grad har hentet ut den positive gevinsten. Det er derfor avgjørende med åpenhet, og at offentlige myndigheters forhandlingskapasitet og kompetanse styrkes der det kan være aktuelt å støtte offentlig-private samarbeid. Norge bør også gå foran for å fremme flere offentlig-offentlige samarbeid innen VA-sektoren. Norge har en sterk offentlig VA-sektor og sterke forskningsmiljøer på dette som ikke er benyttet effektivt i utviklingssamarbeidet.

Industri og jordbruk er også viktige kilder til forurensning og forbruk av vann. Norske myndigheter bør i tillegg til å bidra til styrket forvaltningskapasitet kreve at norske selskaper rapporterer om vannforvaltning. Alle store selskaper bør pålegges å rapportere vannforbruk og utslipp til vann, per land de opererer i, i sine årsrapporter. En slik rapportering bør følges opp av tydeliggjøring av kravene om effektivisering av vannbruk, med tallfestede målsettinger for fokussektorer som gruveselskaper og annen utvinningsindustri.

Mens fremgangen innen tilgangen til vann har vært enorm under arbeidet med FNs tusenårs mål, har utbredelsen av forbedrede toaletter manglet. 35 % av verdens befolkning har fremdeles ikke tilgang til ordentlige toaletter, mens 15 % ikke har tilgang til toaletter overhodet, og gjør fra seg ute.

Norge må:

- Styrke samarbeidslands mulighet til å finansiere tilstrekkelig og god forvaltning.
- Bidra til å styrke miljømyndigheters evne til å utvikle og håndheve lovverk som muliggjør beskyttelse av naturlig forekommende vannressurser og vannbaserede økosystemer.
- Fremme offentlig-offentlige samarbeid gjennom å tilrettelegge for samarbeid mellom norske etater og søsteretater i våre samarbeidsland.
- Styrke åpenhet og offentlige myndigheters forhandlingskapasitet før inngåelse av offentlig-privat samarbeid.
- Styrke skatteinngang for å muliggjøre økte investeringer i offentlig infrastruktur.
- Jobbe for en fattigdomsorientering av innsats for vann og sanitær gjennom innretning av norsk bistand til feltet, gjennom multinasjonale kanaler, og gjennom dialog med samarbeidsland
- Styrke norske bidrag til innovasjon innen sanitær infrastruktur
- Jobbe for reduserte konflikter om transnasjonale vannressurser ved å legge press på samarbeidsland som Etiopia og Laos for å sikre god forvaltning og dialog om risiko for vannressurser som Lake Turkana (Kenya) og Tonle Sap (Kambodsja).
- Ta initiativ til å opprette et norsk kompetansesenter for VA innen eksisterende forvaltning eller forskningsmiljø med hensikt å styrke innovasjon i VA i lavinntektsland og styrke offentlig-offentlig etatssamarbeid.
- Stille krav om rapportering av vannavtrykk og effektivisering av vannbruk innen vannintensive sektorer.

7: Sikre tilgang til bærekraftig energi som alle kan ha råd til

Delmål

7.1

1 Innen 2030 sikre allmenn tilgang til pålitelige og moderne energitjenester til en overkommelig pris

7.2

Innen 2030 betydelig øke andelen fornybar energi i verdens samlede energiforbruk

7.3

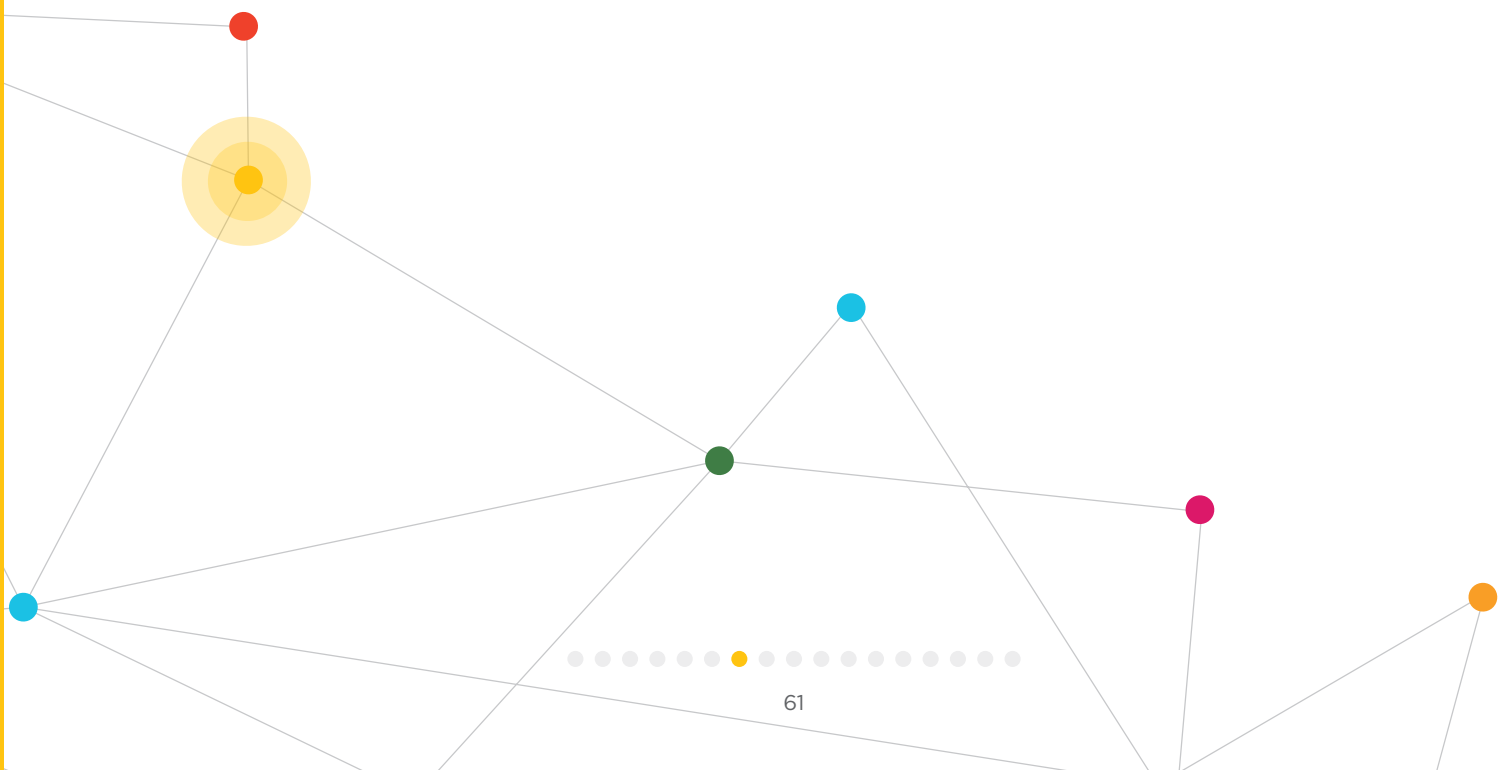
Innen 2030 doble energieffektivitetsraten på verdensbasis

7.a

Innen 2030 styrke det internasjonale samarbeidet for å lette tilgangen til forskning og teknologi på området ren energi, herunder fornybar energi, energieffektivisering og en avansert og renere teknologi for fossilt brensel, samt fremme investeringer i energiinfrastruktur og teknologi for ren energi

7.b

Innen 2030 utbygge infrastruktur og oppgradere teknologi for å tilby moderne og bærekraftige energitjenester til alle innbyggere i utviklingsland, særlig i de minst utviklede landene, små utviklingsøystater og kystløse utviklingsland, i samsvar med landenes respektive støtteprogrammer

Innledning

Energitilgang og fattigdom henger tett sammen. Verden over er det 1,3 milliarder mennesker som mangler tilgang til strøm, og nesten 3 milliarder mennesker som fortsatt lager mat over røykfulle ovner eller bål, i følge Det internasjonale energibyrådet (IEA). Fire millioner mennesker dør hvert år av å puste inn skadelig røyk fra matlaging ved bruk av fast brensel over åpent bål eller dårlige kokeovner. Bruken av trekull øker i tillegg presset på skog som allerede er truet av avskoging.

Energi henger også sammen med klimaendringer. Det er de rike landene som har hovedansvaret for å redusere verdens klimagassutslipp, men størrelsen på

utfordringen tilsier at alle land må bidra, etter evne og kapasitet. Dersom dagens utviklingsland bygger ut fornybar energi heller enn fossil energi som låser dem til en fossilintensiv energiproduksjon for mange tiår framover, vil de oppnå både fattigdomsreduksjon og utvikling, men også reduserte og unngåtte klimagassutslipp.

Å bringe mennesker varig ut av fattigdom er et av hovedformålene med norsk bistand og klima er også et prioritert område. Derfor sammenfaller bærekraftsmål 7 om bærekraftig energitilgang for alle svært godt med norsk bistand.

Slik kan Norge bidra

Det er flere måter Norge kan påvirke oppnåelsen av bærekraftsmål 7. Her foreslår vi opprettelsen av et nytt bistandsprogram, et nytt mandat for Statens Pensjonsfond Utland, og tiltak Norge bør sette i verk på hjemmebane.

Et nytt bistandsprogram for fornybar energi

Det norske Stortinget ser nytten av og behovet for at norsk bistand skal gå til fornybar energi, og har bedt regjeringen innrette norsk energibistand slik at den i større grad enn i dag bidrar til å bekjempe fattigdom. I Innst. 7 S (2015-2016) vektlegger Utenriks- og forsvarskomiteens flertall småskala fornybarløsninger i tillegg til stabil og sikker energiforsyning for økonomisk vekst og offentlige velferdstilbud. Det internasjonale energibyrådet (IEA) legger til grunn at de fleste som får tilgang til strøm, vil få det via desentraliserte løsninger som minigridd

eller hjemmebaserte systemer som solcellepanel på taket. Slike løsninger innen fornybar energi kan bidra til fattigdomsbekjempelse og reduserte klimagassutslipp, samtidig som de kan ha positive effekter på helse og naturmangfold.

Støtte til småskala fornybarløsninger som bekjemper fattigdom skiller seg kraftig fra den mer tradisjonelle norske energibistanden til storskala kraftutbygging og strømmnett, og krever en egen tilnærming. Som et overordnet prinsipp bør programmet drives frem av lokalt næringsliv og sivilsamfunnsorganisasjoner i en "bottom-up-tilnærming" som utfyller nasjonale og internasjonale satsinger på storskala kraftproduksjon og sentral strømmnett. Støtte til utvikling av kokeovnsektoren og sektoren for bærekraftig produsert brensel må være et sentralt element i Norges arbeid på feltet. Erfaringen tilsier at det er småskala løsninger som er mest effektive for å nå fram med moderne energi til fattige og marginaliserte befolkningsgrupper.

Konkrete anbefalinger til delmålene

Delmål 7.1:

- Norge bør opprette et ambisiøst og helhetlig program for bistand til fornybar energi. Dette må innebære støtte til småskala fornybarløsninger.

Delmål 7.2:

- Norge må signalisere en intensjon om aktiv bruk av SPU for å bidra til finansiering av fornybar energi, energieffektivisering, og andre former for utslippsreduksjon, og fullstendig uttrekk fra kullindustrien og på sikt fossil energi generelt.
- Økt produksjon av fornybar energi i Norge kan bidra til energisikkerhet i Europa, og skape arbeidsplasser i kraftkrevende klimavennlig industri i Norge.
- SPU bør få mandat til å investere direkte i fornybar energi, som solparker og vindenergianlegg. Med et infrastrukturmandat vil SPU være med å drive teknologiutviklingen framover og prisene på fornybar energi ned.

Norge må sørge for en samstemt klimapolitikk der oljefondet brukes aktivt for et grønt skifte gjennom finansiering av fornybar energi, energieffektivisering og fullstendig uttrekk fra kullindustrien og på sikt fossil energi generelt.

Hvordan norske organisasjoner bidrar til å nå målet

Mange norske sivilsamfunnsorganisasjoner er engasjert i arbeidet for et skifte mot fornybar energi i Norge og internasjonalt. Sivilsamfunnet i Norge har tatt en aktiv rolle i utformingen av politikken rundt norske investeringer og Statens Pensjonsfond Utland og opparbeidet en sterk kompetanse for å bidra inn mot videre politikkutforming. Norske sivilsamfunnsorganisasjoner har også vært en sentral del av Norges internasjonale arbeid for ren energi. Et eksempel er WWF sitt pilotprosjekt i Kasese i Uganda for å sikre tilgang og tilgjengelige markeder for solenergi for de fattige. Prosjektet har vakt oppmerksomhet på nasjonalt nivå, og metodene utviklet i dette prosjektet kan komme flere land i regionen til gode. Samarbeidet med sivilsamfunnsorganisasjoner på dette feltet bør styrkes.

8: Fremme varig, inkluderende og bærekraftig økonomisk vekst, full sysselsetting og anstendig arbeid for alle

Delmål

8.1

Opprettholde en økonomisk vekst per innbygger som er i samsvar med forholdene i de respektive landene, og med en vekst i bruttonasjonalproduktet på minst sju prosent per år i de minst utviklede landene

8.2

Øke den økonomiske produktiviteten gjennom diversifisering, teknologisk modernisering og innovasjon, blant annet med vekt på lønnsomme og arbeidsintensive sektorer

8.3

Fremme en utviklingsrettet politikk som støtter produktiv virksomhet, opprettelse av anstendige arbeidsplasser, entreprenørskap, kreativitet og innovasjon, og stimulere til formalisering av og vekst i antallet svært små, små og mellomstore bedrifter, blant annet ved å sørge for tilgang til finansielle tjenester

8.4

Til og med 2030 gradvis å bedre utnyttelsen av globale ressurser innenfor forbruk og produksjon, og arbeide for å oppheve koblingen mellom økonomisk vekst og miljødeleggelse, i samsvar med det tiårige handlingsprogrammet for bærekraftig forbruk og produksjon, der de utviklede landene går foran

8.5

Innen 2030 oppnå full og produktiv sysselsetting og anstendig arbeid for alle kvinner og menn, deriblant ungdom og personer med nedsatt funksjonsevne, og oppnå lik lønn for likt arbeid

8.6

Innen 2020 betydelig redusere andelen unge som verken er i arbeid eller under utdanning eller opplæring

8.7

Treffe umiddelbare og effektive tiltak for å avskaffe tvangsarbeid, få slutt på moderne slaveri og menneskehandel og sikre at de verste formene for barnarbeid forbyes og avskaffes, herunder rekruttering og bruk av barnesoldater, samt avskaffe alle former for barnarbeid innen 2025

8.8

Beskytte arbeiderrettigheter og fremme et trygt og sikkert arbeidsmiljø for alle arbeidstakere, herunder arbeidsinnvandrere og særlig kvinnelige innvandrere, samt arbeidstakere i vanskelige arbeidsforhold

8.9

Innen 2030 utarbeide og iverksette politikk for å fremme en bærekraftig turistnæring som skaper arbeidsplasser og fremmer lokal kultur og lokale produkter

8.10

Styrke nasjonale finansinstitusjoners evne til å stimulere til og utvide tilgangen til bank- og forsikringstjenester samt finansielle tjenester for alle

8.a

Øke støtten til handelsrettet bistand («Aid for Trade») til utviklingsland, særlig de minst utviklede landene, blant annet gjennom et bedre integrert rammeverk for handelsrelatert faglig bistand til de minst utviklede l

8.b

Innen 2020 utvikle og iverksette en global strategi for sysselsetting av ungdom, og gjennomføre Den internasjonale arbeidsorganisasjonens «Global Jobs Pact»

53 prosent av all norsk bistand til næringsutvikling. Evalueringen av Norfund^[4] viser til manglende dokumentasjon av utviklingseffekt da de aller fleste investeringene ville blitt gjennomført også Norfunds involvering. Norfunds valg av fornybar energi, jordbruk og finans er basert på en strategisk avveining, men en økning i økonomisk aktivitet er i seg selv ingen garanti for fattigdomsreduksjon eller anstendige arbeidsplasser. Som et minimum bør Norfund dokumentere at de arbeidsplassene de investerer i respekterer grunnleggende og universelle arbeidstakerrettigheter, betaler en rettferdig lønn arbeidstakerne kan leve av, og gir dem sosial beskyttelse. Samtidig må Norfunds investeringer være bærekraftige og ikke lede til miljøødeleggelser eller økte klimagassutslipp.

Bruk av, og investeringer i, skatteparadiser er et hinder for bærekraftig vekst, svekker lands skatteinnngang og muliggjør kapitalflukt. Dette er et vesentlig hinder for inkluderende og bærekraftig økonomisk vekst, full sysselsetting og anstendig arbeid for alle. Norsk politikk om samstemthet krever en ny gjennomgang av Norfund, statseide selskaper og Statens Pensjonsfond Utlands bruk av skatteparadiser.

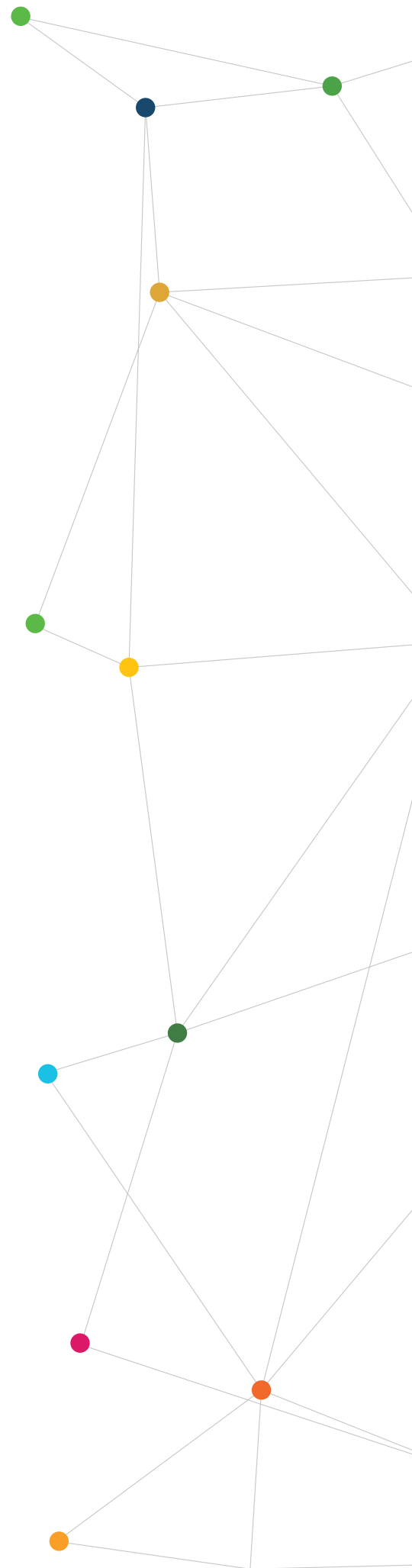
Hele 36 prosent av verdens 202 millioner arbeidsledige er unge mellom 15 og 24. Tallet er tre ganger høyere enn for befolkningen for øvrig. 60 prosent av ungdom i utviklingsland går verken på skole eller jobber og det er stadig mindre samsvar mellom utdanning og arbeidsmarkedet. Over 500 millioner ungdom sliter med å overleve på under 2 dollar dagen. I regjeringens forslag til arbeidslivsstrategi i utviklingspolitikken gjennom stortingsmelding 35 (Sammen om Jobben), er ungdom fullstendig utelatt fra vurderingene.

[1] https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/UD/Vedlegg/csr/decentwork_nor.pdf

[2] <http://www.ilo.org/global/topics/decent-work/lang--en/index.htm>

[3] <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-35-20142015/id2423253/?ch=1&q=>

[4] Gaia, januar 2015

9: Bygge robust infrastruktur, fremme innovasjon og bidra til inkluderende og bærekraftig industrialisering

Delmål

9.1

Utvikle pålitelig, bærekraftig og solid infrastruktur av høy kvalitet, herunder regional og grensekryssende infrastruktur, for å støtte økonomisk utvikling og livskvalitet med vekt på overkommelig pris og likeverdig tilgang for alle

9.2

Fremme inkluderende og bærekraftig industrialisering, og innen 2030 betydelig øke næringslivets andel av sysselsetting og bruttonasjonalprodukt, i tråd med forholdene i de respektive landene, og doble denne andelen i de minst utviklede landene

9.3

Øke tilgangen til finansielle tjenester, herunder rimelig kreditt, for små industribedrifter og andre bedrifter, særlig i utviklingsland, og styrke disse bedriftenes integrering i verdikjeder og markeder

9.4

Innen 2030 oppgradere infrastruktur og omstille næringslivet til å bli mer bærekraftig, med en mer effektiv bruk av ressurser og større anvendelse av rene og miljøvennlige teknologiformer og industriprosesser, der alle land gjør en innsats etter egen evne og kapasitet

9.5

Styrke vitenskapelig forskning, oppgradere næringslivssektorenes teknologiske evne og kapasitet i alle land, særlig utviklingsland, herunder og innen 2030 ved å stimulere til innovasjon og ved en betydelig økning i antall ansatte innenfor forsknings- og utviklingsvirksomhet per million innbyggere, samt ved å øke bevilgningene til offentlig og privat forskning og utvikling

9.a

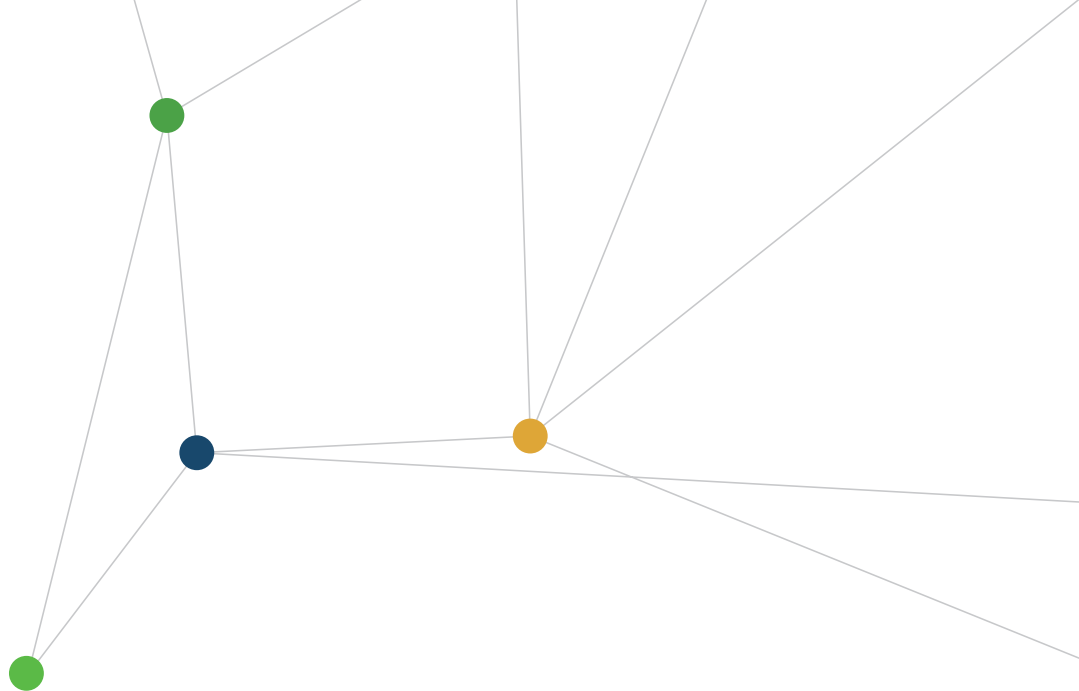
Legge til rette for en bærekraftig og robust utvikling av infrastrukturen i utviklingsland ved å øke den finansielle, teknologiske og faglige bistanden til afrikanske land, de minst utviklede landene, kystløse utviklingsland og små utviklingsøystater

9.b

Støtte nasjonal utvikling av teknologi, forskning og innovasjon i utviklingsland, herunder ved å sikre politiske rammevilkår som blant annet fremmer mangfold i næringslivet og gir handelsvarer en merverdi

9.c

Øke tilgangen til informasjons- og kommunikasjonsteknologi betydelig, og arbeide for at de minst utviklede landene får allmenn og rimelig tilgang til Internett innen 2020

Innledning:

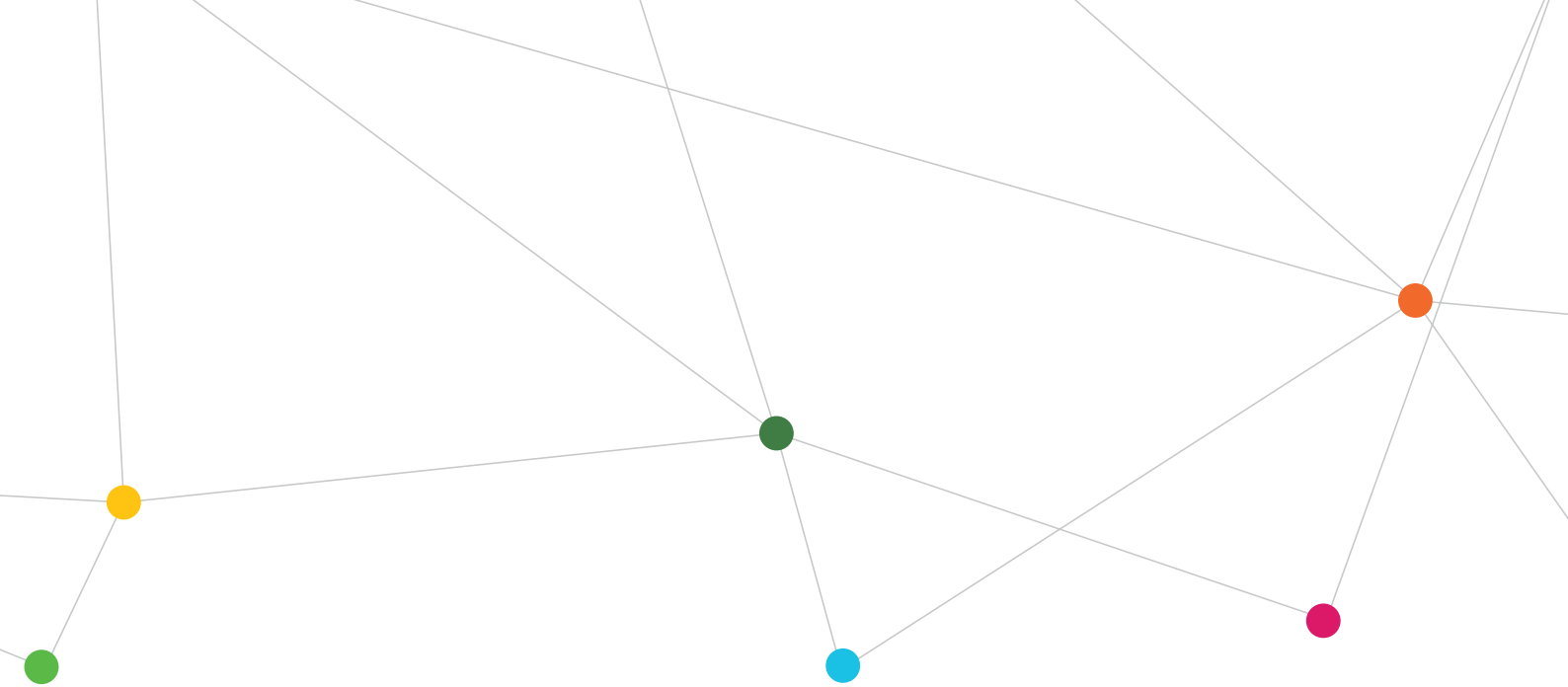

Investeringer i infrastruktur for transport, vann og sanitær, energi og informasjonsteknologi er helt avgjørende for å skape en bærekraftig utvikling. Infrastruktur er en forutsetning for vekst og produktivitet, og for forbedringer i utdannings- og helsetilbud. Industriell utvikling, utført på en inkluderende og miljøvennlig måte, er viktig for å oppnå økt inntektsnivå og sikre velferd.

Utbygging av infrastruktur må ta hensyn til ulike gruppers behov, og en må vise spesiell aktsomhet for sårbare gruppers forhøyede eksponering mot endringer som følge av utvikling av stor infrastruktur. Industriell utvikling og utbygging av infrastruktur må skje innenfor rammene av sosial, økonomisk og naturlig bærekraft. For at økonomisk aktivitet skal føre til fattigdomsreduerende vekst er den omkringliggende politikken helt avgjørende. Regler for immaterielle rettigheter (IPR) kan være svært hemmende for at utviklingsland skal få

adgang til moderne, energieffektiv teknologi, og det må utvikles mekanismer som sikrer fattige land tilgang til ny, kostnadseffektiv teknologi.

Norge må fortsette å gi bistandsstøtte til infrastruktur og bærekraftig industrialisering. Disse programmene må ta lærdom av mangler i tidligere støtte til infrastrukturprosjekter. Sektor-samarbeid må ta høyde for ulike kapasitetsnivåer, og norsk innsats må bidra som en garantist for beskyttelse av svake grupper og rettferdig fordeling. Offentlig-privat samarbeid må brukes med varsomhet og åpenhet, og Norge må bidra til at stater med lav forvaltningskapasitet får støtte til å styrke sin forhandlingsposisjon i utforming av slikt samarbeid. Industrialiseringsprosesser kan innebære smertefulle endringer for sårbare grupper, og FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter må følges også når investeringer foretas i industrialiseringsøyemed.

Norge må jobbe for å styrke rammeverket for gode investeringer i infrastruktur gjennom å sikre:

- Ivaretagelse av demokratiske prinsipper og beskyttelse av sårbare mindretall i politiske prosesser frem mot infrastrukturbygging.
- Passe på at infrastruktur tilpasses et klima i endring, og at det blir tatt tilstrekkelig hensyn til økende fare for ekstremvær
- Urfolks adgang til «fritt forutgående og informert samtykke»^[1] innen investeringer foretas.
- Anstendig kompensasjon til mennesker som må flytte eller får forringet kvalitet på bolig eller levevei som konsekvens av investeringen.
- Konsultasjon og omforent forståelse mellom selskap og lokalbefolkning om omfanget av investeringene, samt positive og negative direkte og indirekte konsekvenser for lokalsamfunnet.
- Lokalbefolkningens tilgang til arbeidsplasser som skapes.
- At arbeidsplassene som skapes er anstendige (se også anbefalingene under bærekraftsmål 8).
- At all industrialisering og utvikling av infrastruktur tar hensyn både til naturmiljøet og klimaet, og minimerer negative konsekvenser. Norge bør ikke bidra til infrastruktur og industrialisering som fører til vesentlig økning i klimagassutslipp eller forårsaker store naturødeleggelser.
- Norge må ta aktivt del i arbeidet med den nye “Technology Facilitation Mechanism” (TFM) for å gjøre den til et effektivt organ for teknologivurdering.

[1] <http://www.ilo.org/global/topics/equality-and-discrimination/indigenous-and-tribal-peoples/lang--en/index.htm>

10: Redusere ulikhet i og mellom land

Disse bidro: Redd Barna, Norsk Folkehjelp, Regnskogfondet

Delmål

10.1

Innen 2030, og raskere enn for det nasjonale gjennomsnittet, oppnå en gradvis og varig inntektsøkning for de fattigste 40 prosent av befolkningen

10.2

Innen 2030 sørge for å myndiggjøre alle og fremme deres sosiale, økonomiske og politiske inkludering, uten hensyn til alder, kjønn, funksjonsevne, rase, etnisitet, nasjonal opprinnelse, religion eller økonomisk eller annen status

10.3

Sikre like muligheter og redusere forskjellsbehandling, blant annet ved å avskaffe diskriminerende lover, politikk og praksis og ved å fremme lovgivning, politikk og tiltak som er egnet til å nå dette målet

10.4

Vedta politikk, særlig når det gjelder skatter og avgifter, lønn og sosialomsorg, med sikte på å oppnå en gradvis utjevning av forskjeller

10.5

Bedre reguleringen av og tilsynet med globale finansmarkeder og finansinstitusjoner, og styrke gjennomføringen av regelverket

10.6

Sikre at utviklingslandene blir bedre representert og får større grad av medbestemmelse i beslutningsprosessene i globale finansinstitusjoner, slik at institusjonene blir mer velfungerende, troverdige, ansvarlige og legitime

10.7

Legge til rette for migrasjon og mobilitet i ordnede, trygge, regelmessige og ansvarlige former, blant annet ved å gjennomføre en planmessig og godt forvaltet migrasjonspolitik

10.a

Gjennomføre prinsippet om særbehandling og differensiert behandling av utviklingsland, særlig de minst utviklede landene, i samsvar med avtaler med Verdens handelsorganisasjon

10.b

Stimulere til offentlig utviklingsbistand og kapitalflyt, blant annet direkte utenlandske investeringer, til statene der behovet er størst, særlig de minst utviklede landene, afrikanske land, små utviklingsøystater og kystløse utviklingsland, i samsvar med landenes egne planer og programmer

10.c

Innen 2030 redusere transaksjonsgebyrene til under tre prosent ved pengeoverføringer fra utflyttede til hjemlandet, og avskaffe overføringsordninger der gebyrene overstiger fem prosent

Utfordringer, løsninger og anbefalinger til Norge

Den økonomiske ulikheten vokser, også innad i land. Ifølge en 2016 Oxfam-rapport eier verdens rikeste én prosent snart mer enn resten. I rapporten "Projecting progress": reaching the SDGs by 2030 går den britiske tenketanken Overseas Development Institute (ODI) gjennom statusen for et utvalg av bærekraftsmålene. På mange områder er verden heldigvis på rett vei. På ulikhet skriver ODI derimot at ikke bare er vi langt unna å oppnå målet om å redusere inntektsulikhet, vi beveger oss i feil retning. Dette er ikke tilfeldig, men et resultat av en villet politikk. Den negative utviklingen vil fortsette fram mot 2030 dersom det ikke tas klare politiske grep.

Stor økonomisk ulikhet har mange negative konsekvenser for samfunnet. Den er en kilde til frustrasjon og uro, og har negativ effekt på økonomisk vekst og på velstand for folk flest. Konsentrasjon av rikdom og kontroll over ressurser gir politiske og økonomiske eliter uforholdsmessig stor innflytelse til å befeste og fremme sine privilegier og dominere offentlig debatt. Samtidig har de som har minst, både i velstand og muligheter, verken stemme og plass rundt bordet når beslutninger tas. Dette undergraver demokratiske prosesser. Vi må støtte opp om folks organisering for å få mer demokratiske beslutningsprosesser og endringer i politikk. Det er avgjørende å fremme åpenhet og støtte opp om media, som kan gi tilgang til informasjon og analyse.

Reduksjon av ulikhet kan ikke vedtas med et pennestrøk. Det krever innsats på mange områder og er derfor nært knyttet til de andre bærekraftsmålene, blant annet fattigdomsbekjempelse, helse, utdanning, likestilling, anstendig arbeid og økonomisk vekst, godt styresett, klima og globalt partnerskap. På samme måte krever full oppnåelse av disse målene at verden beveger seg i riktig retning hva gjelder reduksjon i ulikhet i muligheter.

Et bærende prinsipp for de nye målene er «Leave No One Behind» – at ingen grupper i samfunnet skal stå utenfor utviklingen de neste 15 årene. Dette krever et

fokus på årsakene til at noen grupper er uforholdsmessig høyt representert blant de som ikke er nådd i arbeidet med tusenårsmålene. Millioner av barn med nedsatt funksjonsevne, urfolk, jenter, etniske minoriteter og barn født i feil region i landet får ikke overleve, gå på skole eller være trygge kun på grunn av hvem de er eller hvor de er født. Det er ikke tilfeldig at disse gruppene etterlates – det er et resultat av systematisk forglemmelse, forsømmelse og ikke minst diskriminering. Urfolk blir for eksempel diskriminert og marginalisert på ulike nivåer. Denne situasjonen er forsterket av en manglende anerkjennelse av deres kollektive rettigheter i lovgivning og nasjonal politikk.

Reduksjon av ulikhet i muligheter er viktig, men ikke tilstrekkelig for å få bukt med økonomisk ulikhet. Det er nødvendig at arbeid blir godt betalt, at lønnsforskjeller ikke er for store, at småbønder får tilgang til ressurser, at kvinner får lik rett og tilgang til økonomiske ressurser, at det bygges sosiale sikkerhetsnett, og at ressursene omfordeles slik at ressursene totalt i samfunnet blir jevnt fordelt.

Selv om ulikhet mellom land har gått noe ned er fortsatt brorparten av økonomiske og teknologiske ressurser konsentrert i "nord" og den globale maktfordelingen er svært skjev. Utviklingsland mangler en plass ved bordet når viktige beslutninger tas, blant annet i arbeidet mot kapitalflukt.

Norge var en pioner i å sette reduksjon av ulikhet på dagsorden i utviklingspolitikken, da Stortinget vedtok St.meld 25 (2012-13). Regjeringen har senere lagt mindre vekt på dette, blant annet i arbeidet med de bærekraftige utviklingsmålene. Norge har gode forutsetninger for å være en pådriver for en slik politikk internasjonalt. Vi kan vise til egen erfaring med at en mer rettferdig fordeling av ressurser, tiltak for å nå ekskluderte grupper og et universelt velferdstilbud både er mulig å få til og gunstig for samfunnsutviklingen.

“Alle skal med” er en av forutsetningene for bærekraftsmålene. Ekskluderte grupper som mennesker med nedsatt funksjonsevne, flyktninger, etniske og religiøse minoriteter, jenter og urfolk er i dag uforholdsmessig høyt representert blant de som fortsatt står utenfor utviklingen.

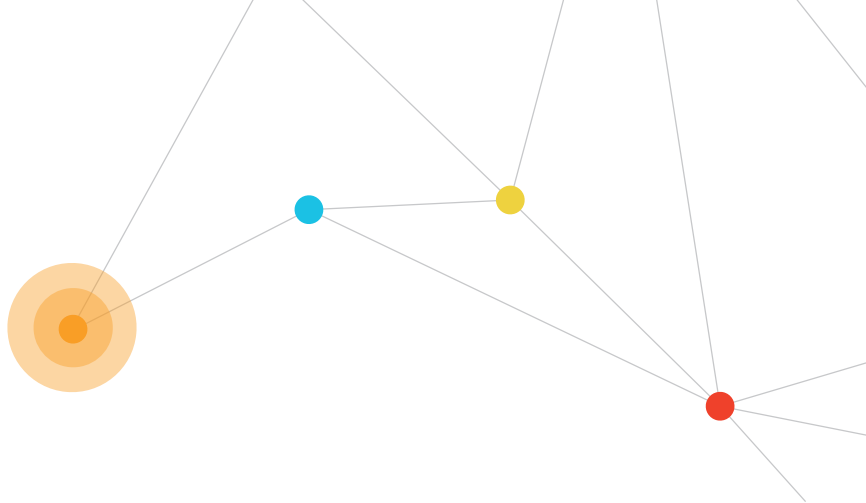
Eksempler på sivilsamfunnets bidrag

- A** I Ecuador har urfolkskvinner fra lokalsamfunnet Canelos - en vanligvis marginalisert gruppe - fått en bedre posisjon i samfunnet gjennom at de har økt sin matsikkerhet og blitt mindre sårbare for klimaendringer. Kvinnene har fått opplæring i tradisjonell skogforvaltning, medisplanter og klimaendringer, og har gjenopplivet sin tradisjonelle kunnskap om bærekraftig agroskogbruk. De er nå i bedre stand til å bevare skogen, tilpasse seg klimaendringene, og øke sin matsikkerhet. Prosjektet ble utviklet med deltakelse både fra unge og eldre urfolkskvinner som aktivt delte kunnskap med hverandre. De ble støttet av Norge gjennom Regnskogfondet.
- B** I noen få land har økonomisk ulikhet blitt redusert det siste tiåret, som et resultat av mobilisering fra organisasjoner i sivilsamfunnet. Bolivia er et eksempel på dette. Den brede urfolks- og bondebevegelsen CSUTSB, mobiliserte mot privatisering og for en ikke-diskriminerende og omfordelende politikk. De bidro til at Bolivia fikk sin første indianske president, Evo Morales (2006), og fikk etter dette gjennomslag for sine synspunkter i grunnloven (2009) og i politiske omfordelingstiltak. Norsk Folkehjelp støttet CSUTSB i deres organisering og mobilisering.
- C** Redd Barna har en internasjonal kampanje som skal sikre at ekskluderte grupper barn overlever, lærer og er trygge. En ny rapport viser at visse grupper barn – barn med nedsatt funksjonsevne, urfolk, jenter, barn på flukt, minoriteter, og barn født i dårlig stilte regioner i et land – er blitt systematisk glemt, forsømt og diskriminert. Redd Barna, både i Norge og globalt, bygger kunnskap og bevissthet om at barn ikke får rettighetene sine innfridd, kun på grunn av hvem de er eller hvor de er født. Redd Barna jobber for at myndigheters innsats på alle nivåer rettes mot de ekskluderte barna først, bygger opp fattige lands evne og mulighet til å innfri befolkningens rettigheter, og styrker nå også sitt eget arbeid for å nå barna verden har glemt.

11: Gjøre byer og bosettinger inkluderende, trygge, robuste og bærekraftige

Delmål

11.1

Innen 2030 sikre allmenn tilgang til tilfredsstillende og trygge boliger og grunnleggende tjenester til en overkommelig pris, og bedre forholdene i slumområder

11.2

Innen 2030 sørge for at alle har tilgang til trygge, lett tilgjengelige og bærekraftige transportsystemer til en overkommelig pris, og bedre sikkerheten på veiene, særlig gjennom utbygging av offentlige transportmidler og med særlig vekt på behovene til personer i utsatte situasjoner, kvinner, barn, personer med nedsatt funksjonsevne samt eldre

11.3

Innen 2030 oppnå en mer inkluderende og bærekraftig urbanisering med mulighet for en integrert og bærekraftig bosettingsplanlegging og -forvaltning som gir medbestemmelse i alle land

11.4

Styrke innsatsen for å verne om og sikre verdens kultur- og naturarv

11.5

Innen 2030 oppnå en betydelig reduksjon i antall dødsfall og antall personer som rammes av katastrofer, herunder vannrelaterte katastrofer, samt i betydelig grad minske de direkte økonomiske tap i verdens samlede bruttonasjonalprodukt som følge av slike katastrofer, med vekt på beskyttelse av fattige og personer i utsatte situasjoner

11.6

Innen 2030 redusere negative konsekvenser for miljøet i storbyene målt per innbygger, blant annet ved å legge særlig vekt på luftkvalitet samt offentlig og annen form for avfallshåndtering

11.7

Innen 2030 sørge for allmenn tilgang til trygge, inkluderende og lett tilgjengelige grøntområder og offentlige rom, særlig for kvinner, barn og eldre samt personer med nedsatt funksjonsevne

11.a

Støtte positive økonomiske, sosiale og miljømessige forbindelser mellom byområder, omland og spredtbygde områder ved å styrke nasjonale og regionale utviklingsplaner

11.b

Innen 2020 oppnå en betydelig økning i antall byer og bosettinger som vedtar og gjennomfører en integrert politikk og plan med sikte på inkludering, bedre ressursbruk, begrensning av og tilpasning til klimaendringer samt evne til å motstå og håndtere katastrofer, samt utvikle og iverksette en helhetlig og altomfattende risikostyring i forbindelse med katastrofer, i tråd med Sendai-rammeverket for katastrofeberedskap 2015-2030

11.c

Bistå de minst utviklede landene med å oppføre bærekraftige og solide bygninger ved bruk av lokale materialer, blant annet gjennom økonomisk og faglig bistand

I dag bor over halvparten av verdens befolkning i byer, noe som vil øke til 60 % innen 2030. 90 % av denne økningen vil skje i utviklingsland. Rask urbanisering krever samstemt utvikling av flere sektorer og på flere nivåer både lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt. Store deler av verdens fattige bor nå i urbane strøk og økende ulikhet er en global utfordring.

Over 800 millioner mennesker bor i slum og tallet øker raskt. Rundt halvparten av alle slumbeboere er unge mennesker under 18 år, en særlig sårbar gruppe. Denne utviklingen vil i tiårene fremover eksplodere, særlig i de store byene sør for Sahara. Den raske tilveksten til slumbyer er en enorm utfordring for infrastruktur, vann, sanitær, nærmiljø, klima og helse. Hvert år dør 1,5 millioner barn i slum på grunn av vann og sanitærrelaterte sykdommer.

Anbefaling 11.1:

Norge bør ta den globale urbaniseringstrenden på alvor i utformingen av fremtidens utviklingspolitikk og gå inn med politisk tyngde i FN-prosessen for å vedta en ny urban agenda. Unge mennesker i slumbyer kan bli en enorm ressurs eller et potensielt problem. Det må gjøres mer for at unge mennesker har handlingsrom og muligheter til å skape meningsfulle liv. Det kan best gjøres ved en rettighetsbasert tilnærming til utdanning, arbeid, demokratibyggning og sterke sivilsamfunn. Økologiske hensyn må være en av hovedverdiene i byutvikling. Lokal matproduksjon i form av urbant jordbruk bør være en integrert del av byplanlegging og byutvikling.

Norge ligger godt an til å nå målene om inkluderende, sikre, robuste og bærekraftige byer og lokalsamfunn, men på flere områder kan også Norge gjøre mer.

Byer i Norge, som Oslo og Bergen, har tidvis Europas verste luft. Byer står bare for 3 % av verdens areal, men for 75 % av alle CO₂ utslipp. Syv millioner mennesker dør årlig av sykdommer som kan knyttes til luftforurensning.

Dette er et stort problem både i nord og sør, og potensialet for bedring er stort. 80 prosent av Norges befolkning bor i dag i tettbygde strøk og mesteparten av folkeveksten i årene fremover vil komme i de største byområdene. Byene vil bli en viktig del av løsningen på klimaproblemene.

Anbefaling 11.6:

Norge bør umiddelbart sette i verk tiltak for å få utslippene i byer og tettsteder under anbefalte grenser. Norge bør lage en helhetlig plan for bærekraftig og klimavennlig utbygging av norske byer og tettsteder. Herunder infrastrukturplaner med utgangspunkt i miljøvennlig kollektivtransport, gode muligheter for friluftsliv, ren luft og fravær av støy. Bevaring av vegetasjon og sammenhengende blå og grønne områder er viktig for naturmangfoldet og gir renere luft og vann, samt mindre støy.

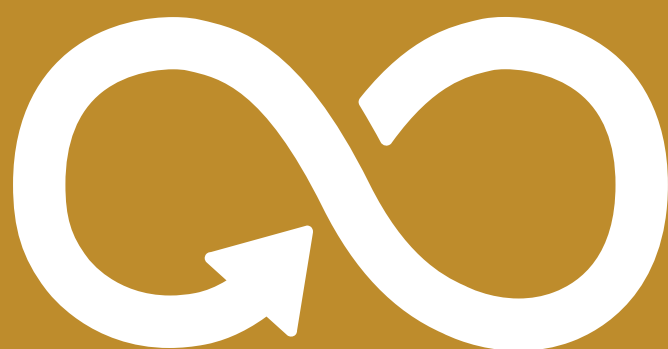
Ulikheten øker globalt, tendenser vi også ser i Norge. Å bo er svært kostbart og myndighetene må gjøre mer for å sikre tilgang til verdige boforhold for alle. Finanskrisen (i USA) viste oss at vi er del av et sårbart system som potensielt kan gi mange hjemløse, også i Norge der private husstander har høy gjeld. Antall hjemløse øker også i Norge og det blir mindre plass til dem i det offentlige rom.

Anbefaling 11.7:

Norge bør gjøre mer for å sikre bedre boligsosiale forhold og unngå økt polarisering. Norge bør gjøre mer for å motvirke hjemløshet og undersøke forholdene for marginaliserte og udokumenterte befolkningsgrupper. Norge bør gjøre mer for å sikre grøntområder og urbane oppholdsplasser som er tilgjengelige for alle, uavhengig av kjøpekraft, alder og funksjonsevne. Norge bør intensivere arbeidet, blant annet økonomisk, med "Norge universelt utformet innen 2025" slik at offentlige rom, transport, arbeidsplasser o.a. også er tilgjengelig for mennesker med nedsatt funksjonsevne.

Verden urbaniseres raskt og over halvparten av verdens befolkning bor i byer. Over 800 millioner av de bor i slum og tallet øker raskt. Det er en enorm utfordring for infrastruktur, vann, sanitær, nærmiljø, klima og helse.

12: Ansvarlig forbruk og produksjon

**Dise bidro: Framtiden i våre hender, Forum for utvikling
og miljø, PERL/UNITWIN**

Delmål

12.1

Gjennomføre det tiårige handlingsprogrammet for bærekraftig forbruk og produksjon, med deltakelse fra alle land og der de utviklede landene går foran, samtidig som det tas hensyn til utviklingslandenes utviklingsnivå og muligheter

12.2

Innen 2030 oppnå en bærekraftig forvaltning og effektiv bruk av naturressurser

12.3

Innen 2030 halvere andelen matavfall per innbygger på verdensbasis, både i detaljhandelen og blant forbrukere, og redusere svinn i produksjons- og forsyningskjeden, herunder svinn som følge av dårlig lagerkapasitet etter innhøsting

12.4

Innen 2020, og i samsvar med internasjonalt vedtatte rammeverk, oppnå en mer miljøvennlig forvaltning av kjemikalier og alle former for avfall gjennom hele deres livssyklus, og betydelig redusere utslipp av kjemikalier og avfall til luft, vann og jord for mest mulig å begrense skadevirkningene for menneskers helse og for miljøet

12.5

Innen 2030 betydelig redusere avfallsmengden gjennom forbud, reduksjon, gjenvinning og ombruk

12.6

Stimulere selskaper, særlig store og flernasjonale selskaper, til å innføre bærekraftige arbeidsmetoder og integrere informasjon om bærekraft i sine rapporteringsrutiner

12.7

Fremme bærekraftige ordninger for offentlige anskaffelser, i samsvar med de enkelte landenes politikk og prioriteringer

12.8

Innen 2030 sikre at alle i hele verden har relevant informasjon om og er seg bevisst en bærekraftig utvikling og en livsstil som er i harmoni med naturen

12.a

Støtte utviklingslandene i arbeidet med å styrke deres vitenskapelige og tekniske kapasitet til gradvis å innføre mer bærekraftige forbruks- og produksjonsmønstre

12.b

Utvikle og innføre metoder for å overvåke konsekvensene av en bærekraftig utvikling på en turistnæring som er bærekraftig, skaper arbeidsplasser og fremmer lokal kultur og lokale produkter

12.c

Redusere ineffektive subsidier til fossilt brensel ved å fjerne markedsvridninger som oppmuntrer til overforbruk, i samsvar med forholdene i de enkelte land, herunder ved å legge om skatter og avgifter og avvikle skadelige subsidier der de finnes, slik at konsekvensene for miljøet avdekkes, samtidig som det tas fullt ut hensyn til utviklingslandenes særlige behov og situasjon og eventuelle skadelige konsekvenser for deres utvikling begrenses mest mulig og på en måte som beskytter de fattige og de berørte lokalsamfunnene

Redegjørelse

Bærekraftig produksjon innebærer å effektivisere og minske ressursbruk, miljødeleggelse og klimagassutslipp når en lager, forbruker og kaster en vare. Bærekraftig produksjon tar hensyn til sosiale behov og rettigheter så vel som miljøkonsekvenser. Det handler om sammenhengene knyttet til produktets totale livssyklus både i og utenfor landet. For å presse bedrifter til å produsere bærekraftig kan staten blant annet innføre lover og avgifter, og investere i miljøvennlig teknologi.

I dag forbruker vi mer enn hva som er miljømessig bærekraftig. For å sikre gode levekår for nåværende

og fremtidige generasjoner er bærekraftig forbruk en forutsetning. Eksempler på hvordan vi kan redusere personlig forbruk er blant annet å kaste mindre mat, resirkulere, spise mindre kjøtt, kjøpe færre varer, spare strøm og vann, velge kollektivtransport og redusere antall flyreiser.

Bærekraftig produksjon og forbruk er ansett som «hjørnesteinen» i å oppnå bærekraftig utvikling. Det kan på sikt føre til begrensning av klimaendringer, økt livskvalitet for alle mennesker på jorda og økonomisk vekst.

Drøfting

Dette er et viktig mål i et globalt samarbeidsperspektiv. For de fattige landene er det avgjørende at de rike landenes ikke-bærekraftige forbruksmønster endres, for at de skal påta seg forpliktelser for eksempel under Klimakonvensjonen.

Norge er et land som i liten grad har et bærekraftig forbruk. Nordmenn legger beslag på en langt større andel av jordas ressurser enn det som er rettferdig dersom alle skulle få dekket sine grunnleggende behov. Dette gjøres gjennom produksjon og forbruk av varer i Norge, av varer som importeres til Norge, og gjennom annen adferd som direkte legger beslag på ressurser i uforholdsmessig stor grad. Endringer i retning av mer bærekraftig forbruk og produksjon vil ha betydelige konsekvenser nasjonalt og globalt for klima og miljø så vel som for helse og samfunnsutvikling. For de fattige landene er det avgjørende for deres utvikling at de rike landenes ikke-bærekraftige forbruksmønster endres.

På toppmøtet om bærekraftig utvikling i 2012 (Rio+20) forpliktet Norge seg til å bidra til prosesser som fører til bærekraftig forbruk og produksjon ved at Norge underskrev den 10-årige rammeplan for bærekraftig forbruk og produksjon. I 2015 sluttet Norge seg til avtalen om de nye globale bærekraftsmålene (2015-2030) inklusiv mål

12 om bærekraftig forbruk og produksjon. Klimakonvensjonen (Paris 2015) som Norge har godkjent, understreker behovet for bærekraftig forbruk og produksjon. I tillegg til disse tiltak, har både EU og OECD anerkjent nødvendigheten av mer bærekraftig produksjon og forbruk og igangsatt strategier til å oppnå dette.

Bærekraftig produksjon er et stykke på vei regulert i Norge gjennom lovfestet forbud mot en god del former for miljøskadelig adferd og gjennom miljøkrav til produksjon, merkeordninger, og sertifiseringer. Grønn skattekommisjon inneholder også en god del lovende forslag. Men det er klart at eksisterende tiltak er for begrenset og lite ambisiøst til å sørge for tilstrekkelig endring.

I dag inneholder norsk politikk lite for å påvirke forbruket i mer bærekraftig retning. Regjeringen har erklært sin støtte til ambisjonen om å redusere forbrukets miljøbelastning. Avgifter på fossilt drivstoff og andre miljøavgifter i personbiltrafikken viser at slik politikk fungerer godt, men denne tankegangen burde i langt større grad vært brukt også på andre områder. Eksisterende planer overser viktige sider ved bærekraftig forbruk og er utilstrekkelige for å nå målene.

Anbefalinger

Målet inneholder 11 delmål, men få av disse er veldig konkrete. Vi anbefaler derfor noen få konkrete tiltak på kort sikt:

Utarbeid en plan for operasjonalisering av samtlige av delmålene

Planen må spesifisere hva disse bør innebære i norsk sammenheng, hvilket ambisjonsnivå Norge vil legge seg på, hvilke indikatorer som skal brukes for å måle oppnåelse, og hvilke ytterligere tiltak som vil være nødvendige i fremtiden. En slik plan bør også inneholde sektorovergrepene tiltak som vil kunne redusere den samlede sosial- og miljøbelastningen fra forbruk. For eksempel; økt merverdiavgift på fysiske varer, reduksjon eller fjerning av merverdiavgift på reparasjon og andre tjenester, forbud mot salg av produkter med farlige eller forurensende deler, forbud mot salg av produkter med tap, og strengere krav til levetid på produkter.

Lag en nasjonal handlingsplan for å gjennomføre den tiårige rammeplanen for bærekraftig produksjon og forbruk

En slik handlingsplan bør være resultat av en bred og kontinuerlig innspillsprosess med sivilsamfunnet, akademia, forskere og næringslivet. Den må ta for seg samtlige av de nåværende hovedtema i den 10-årige rammeplanen (det vil si: offentlig innkjøp, turisme, forbrukerinformasjon, bygninger, mat, og bærekraftig livsstil og utdanning) og kartlegge hva som er oppnådd og hva som gjenstår å gjøre. Samtlige departementer bør delta i formulering av tiltak til handlingsplanen og bør bidra til gjennomføring gjennom deres budsjetter. To hovedområder bør vies spesiell oppmerksomhet: informasjonsformidling og utdanning.

Lag en handlingsplan for hvordan Norge kan halvere matsvinn (mål 12.3)

Stortinget har også bekreftet sin forpliktelse til dette målet i behandlingen av «Representantforslag om å halvere matkastingen i Norge»¹. Denne planen bør omfatte både opplysningstiltak, reguleringer, avgifter og tiltak som etablering av matsentraler for å håndtere overskuddsmat. Blant de enkleste og beste tiltakene forbrukere kan gjøre for både miljø og samfunn, er å kaste mindre mat.

Bare i Norge kaster vi hvert år over 350.000 tonn mat som kunne vært spist. Nærmere to tredjedeler av denne kastingen skjer i husholdningene. Hos en gjennomsnittlig barnefamilie havner hver femte handlepose med mat som kjøpes rett i søpla. Resten, 130 000 tonn mat, blir kassert i matindustrien, i grossistledet og i butikkkjedene. En halvering av matsvinnet i Norge ville:

- hatt samme klimaeffekt som å fjerne utslippene fra 120.000 personbiler
- tilsvart kaloribehovet til 300.000 mennesker
- frigjort arealer tilsvarende om lag seks prosent av Norges samlede jordbruksareal

I dag har Norge ingen konkret, overordnet plan for å redusere det samlede matsvinnet. Aktørene i næringsmiddelindustri og dagligvare har et etablert bransjesamarbeid for å redusere matsvinnet, men dette er neppe tilstrekkelig.

Anbefalinger 12.6:

- Utvide kravene til rapportering for selskapene som mottar regjeringens ulike støtteordninger. Rapporteringen må inkludere bred, ikke-finansiell rapportering, inkludert hvordan selskapenes virksomhet bygger opp under mål på menneskerettigheter og bærekraftig utvikling. Rapportene skal utformes slik at resultatene er sammenlignbare og kan vise utvikling over tid innad i selskapet, og mellom ulike selskap. Videre skal land-for-land rapporteringen integreres.
- Kreve en grundig aktsomhetsvurdering av selskapene, basert på FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter av det aktuelle prosjektet når selskap søker om støtte for å etablere seg i utviklingsland. Denne skal legges til grunn for tildeling og inngå i grunnlaget for årlig resultatrapportering. Det vil få konsekvenser for selskapene dersom målene ikke nås.

Anbefaling 12.8c:

- Norge må eliminere de indirekte subsidiene til petroleumsindustrien. Delvis statseide selskaper må instrueres om å påse at bærekraftshensyn blir tatt gjennom hele verdikjeden, og at de rapporterer regelmessig på fremskritt på dette området.

¹ Dokument 8:144 S (2014-2015), Innst. 60 S (2015-2016 [3])

Matsvinn er et stort globalt problem og med bedre fordeling hadde vi hatt nok mat til å mette hele jordens befolkning. Bare i Norge kaster vi hvert år over 350 000 tonn mat som kunne vært spist.

13: Bekjempe klimaendringer og konsekvensene av disse

**Disse har bidratt: WWF-Norge, Caritas, Utvklingsfondet,
Regnskogfondet, Forum for utvikling og miljø**

Anbefalinger til hva Norge bør gjøre hjemme og ute

Anbefalinger 13.1:

- På nasjonalt og lokalt plan må klimatilpasning innarbeides i alt planarbeide, koordinert fra regjeringens nivå. Beredningsplaner må utarbeides for å møte ekstremvær, avlingssvikt og annet, mens beredningsetatene må få de nødvendige ressurser for å møte utfordringene.
- På internasjonalt nivå må Norge bidra til kapasitetsbygging, tidlig-varslings-systemer og forsikringsordninger for å gjøre utviklingsland bedre rustet til å håndtere både plutselige ekstremvær og klimaskader som skjer over lang tid.
- Norge bør bidra til å styrke forskningskapasitet, institusjonelle strukturer og finansieringsmekanismer slik at utviklingsland kan utvikle klimasmart landbruk i stor skala.

Anbefalinger 13.2:

- Arbeidet for å få Norges innenlandske utslipp ned må intensiveres. Utbygging av et moderne jernbanelnett i Norge og med forbindelse til Europa må forseres, og andre kollektive, fossilfrie transportløsninger må prioriteres, spesielt rundt de store byene.
- Alle nye oljefelt elektrifiseres fra land. Stans all subsidiering av letevirkosomhet. Vurder en økning av CO₂-avgiften.
- Intensivere arbeidet med energieffektivisering. Styrke utbyggingen av fornybare energikilder.
- Norge må vedta en ambisiøs klimalov med nasjonale utslippsmål for 2020, 2030 og 2050. Når loven kommer, må regjeringen hvert år levere klimabudsjetter sammen med statsbudsjettet. De

nye klimabudsjettene må vise hvordan regjeringen planlegger å nå klimamålene for 2020, 2030 og fram mot 2050, og dessuten beskrive hvordan det foreslåtte statsbudsjettet kommer til å påvirke Norges klimautslipp.

Anbefalinger 13.3:

- I et demokrati som det norske vil det være avgjørende at innbyggerne har forståelse for utfordringene som klimaendringene skaper, hva som kreves av tiltak og tilpasninger, og hvilke internasjonale forpliktelser Norge har bl.a. gjennom Paris-avtalen. Artikkel 12 i avtalen forplikter derfor landene til en bred innsats som kan bidra til at befolkningen slutter opp om klimatiltakene. Hvert land har som kjent utfra denne avtalen en forpliktelse til å sette inn egne mål og tiltak for å lykkes.
- Gjennom utdanningstiltak på alle nivåer og informasjonskampanjer må Norge derfor sikre et tilstrekkelig kunnskapsnivå i befolkningen. Det er ikke tilstrekkelig at dette overlates til en mer eller mindre tilfeldig offentlig mediedebatt. Norge må sette inn tiltakene på en slik måte at befolkningen blir best mulig kjent med klimatrusselen som angår alle, men på sikt særlig den yngre delen av innbyggerne.
- Offentlige institusjoner må settes i stand til å bidra ut fra sine faglige forutsetninger, og det må settes av økonomiske og faglige ressurser til dette.
- Det bør stilles midler til disposisjon slik at frivillige organisasjoner kan søke om støtte til å bidra i en innsats for økt kunnskap om klimaendringene, tilpasning og hvordan den enkelte og institusjoner kan bidra i forebyggende, konstruktiv innsats.

Hvordan norske organisasjoner bidrar til å nå målet

Eksempler fra WWF-Norge:

Grønt skifte i Kasese i Uganda: Folk bytter ut parafinlamper med elektrisk lys ladet opp av sola og moderne kokeovner som sparer energi. Ren energi leverer reduserte og unngåtte klimagassutslipp, men også økt velstand og bedre helse.

Bærekraftige byer i Kina: prosjektet LowCarbon City Initiative gir lavere klimagassutslipp og mindre forurensing gjennom å utvikle lavutslippsmodeller for transport, bygninger og avfallshåndtering i kinesiske byer.

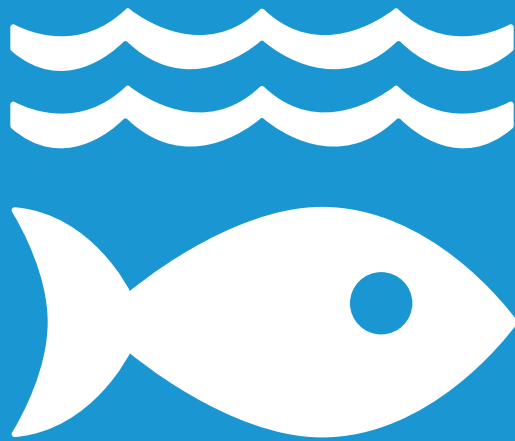
Eksempel fra Regnskogfondet:

Hindre klimaendringer ved å gjenopplive agroskogbruk i den ecuadorianske Amazonas: I Ecuador jobbet 30 kvinner fra lokalsamfunnet Canelos tilhørende urfolksgruppen Kichwa med å gjenopplive deres tradisjonelle kunnskap om bærekraftig agroskogbruk med et fokus på klima. De hadde sluttet med å opprettholde et stort utvalg av nyttige arter og trær. Men gjennom prosjektet plantet de totalt 10,344 planter av 141 forskjellige arter inkludert medisinerplanter og trær for å bygge hus. Som en konsekvens av prosjektet, ble deres tradisjonelle kunnskap gjenopplivet, og nå er de i bedre stand til å bevare skogen, tilpasse seg til klimaendringene, og øke sin matsikkerhet.

Eksempel fra Utviklingsfondet:

Bidra til å styrke sårbare lokalsamfunns motstandsdyktighet og tilpasningskapasitet til klimaendringene. Ved å støtte lokale såfrøsystemer gjennom tiltak for bevaring, videreutvikling og bruk av plantegenetiske ressurser, vil tap i landbrukssektoren på grunn av klimaendringer reduseres. Lokale såfrøbanker sikrer at lokalt tilpasset såfrø av høy kvalitet er tilgjengelig for bønder til enhver tid. Dette er spesielt viktig i krisetider, hvor lokale frøbanker har sikret tilgang på frø etter store avlingstap på grunn av tørke, flom eller andre nødsituasjoner som jordskjelvet i Nepal i 2015. Norge bør støtte lokale såfrøsystemer gjennom økt finansiering, kapasitetsbygging og rettslig annerkjennelse av lokale såfrøbanker. Utviklingsfondet har støttet 79 lokale frøbanker i Etiopia, Mellom-Amerika og Asia, og med dette gitt såfrøsikkerhet til mer enn 55,000 husholdninger, eller om lag 400,000 mennesker. Lokal bevaring av biologisk mangfold er en forutsetning for nasjonal og global bevaring av plantegenetiske ressurser. Dette er matproduksjonens viktigste sikkerhetsnett mot klimakriser, og garantien for framtidens matsikkerhet.

14: Bevare og bruke hav- og marine ressurser på en bærekraftig måte

Delmål

14.1

Innen 2025 forhindre og i betydelig grad redusere alle former for havforurensning, særlig fra landbasert virksomhet, herunder forurensning forårsaket av flytende vrakrester og næringsstoffer

14.2

Innen 2020 forvalte og verne økosystemene i havet og langs kysten på en bærekraftig måte for å unngå omfattende skadevirkninger, blant annet ved å styrke systemenes motstandsevne og iverksette gjenopprettende tiltak for å gjøre havene sunne og produktive

14.3

Mest mulig begrense og håndtere konsekvensene av havforsuring, blant annet gjennom økt vitenskapelig samarbeid på alle nivåer

14.4

Innen 2020 innføre effektive tiltak for å regulere høsting og få slutt på overfiske, ulovlig, urapportert og uregulert fiske samt ødeleggende fiskemetoder, og iverksette vitenskapelig baserte forvaltningsplaner for at fiskebestandene snarest mulig kan gjenopprettes minst til et nivå som kan gi best mulig bærekraftig avkastning ut fra bestandenes biologiske særtrekk

14.5

Innen 2020 bevare minst ti prosent av kyst- og havområdene, i samsvar med nasjonal rett og folkeretten og på grunnlag av den beste vitenskapelige kunnskapen som er tilgjengelig

14.6

Innen 2020 forby visse former for fiskerisubsidier som bidrar til overkapasitet og overfiske, avskaffe subsidier som bidrar til ulovlig, urapportert og

uregulert fiske samt unngå å innføre nye tilsvarende subsidier, og samtidig erkjenne at en hensiktsmessig og effektiv særbehandling og differensiert behandling av utviklingslandene og de minst utviklede landene bør være en integrert del av Verdens handelsorganisasjons forhandlinger om fiskerisubsidier

14.7

Innen 2030 øke de økonomiske fordelene for små utviklingsøystater og de minst utviklede landene som følge av en bærekraftig bruk av marine ressurser, blant annet gjennom bærekraftig forvaltning av fiskerier, akvakultur og turistnæringen

14.a

Styrke vitenskapelig kunnskap, bygge opp forskningskapasitet og overføre marin teknologi, og samtidig ta hensyn til kriterier og retningslinjer fra Den mellomstatlige oseanografiske kommisjon for overføring av marin teknologi, med sikte på å bedre tilstanden i havet og øke det marine artsmangfoldets bidrag til utviklingen i utviklingslandene, særlig i små utviklingsøystater og de minst utviklede landene

14.b

Gi fiskere som driver småskala fiske med enkle redskaper, tilgang til marine ressurser og markeder

14.c

Øke bevaringen og en bærekraftig bruk av havene og havressursene ved å gjennomføre folkerettslige bestemmelser slik de er nedfelt i FNs havrettskonvensjon, som utgjør rettsgrunnlaget for bevaring og bærekraftig bruk av havet og havressursene, slik det også framgår av punkt 158 i FN-rapporten «The Future We Want»

Hva Norge bør gjøre hjemme og ute

Norges internasjonale bidrag

Norge bør ta initiativet til å starte et større internasjonalt program for å redde livet i havet. Programmet må ha et større, regionalt fokus og sette naturressursen – et levende hav – i sentrum. Styrking av lokal forvaltningskompetanse, støtte til regionalt samarbeid om delte marine ressurser og støtte til lokal fattigdomsbekjempelse gjennom bærekraftig fiskeri må bli sentralt i et slikt internasjonalt initiativ. Det nyopprettede programmet “Fisk for utvikling” bør styrkes og kan bli en del av et slikt globalt krafttak.

Norge har etterhvert fått en sterk internasjonal posisjon i arbeidet for å bekjempe fiskerikriminalitet, og bør jobbe aktivt for å få flere viktige fiskerinasjoner til å forplikte seg og støtte opp under en styrket internasjonal innsats mot fiskerikriminalitet.

Norge har tatt til orde for at harmonisering av fangstsertifikater i verdens fiskerier. Dette er et viktig arbeid mot ulovlig fiske og dette må følges opp økonomisk slik at Verdens matvareorganisasjon (FAO) kan gjennomføre dette arbeidet.

Implementering av bærekraftsmål 14 i Norge

Anbefalinger 14.1:

- Kunnskap, beskrivelse og dermed også håndtering av marin forsøpling mangler i forvaltningsplanen for Norskehavet fra 2009. En oppdatering av forvaltningsplanen for Norskehavet må inneholde mål om og tiltak mot marin forsøpling.
- Det må innføres nasjonalt forbud mot sjødeponi av restmasser fra gruvedrift, og arbeides for at Londonkonvensjonens reguleringer også skal gjelde avfall fra landbaserte kilder.

Anbefalinger 14.2:

- De helhetlige og økosystembaserte forvaltningsplanene for norske havområder må oppdateres hvert femte år og revideres hvert tiende år
- Det må utarbeides en handlingsplan for å bedre situasjonen for sjøfuglene. Dette inkluderer å utrede hvilke sjøfugler som bør bli prioriterte arter, samt ta initiativ til å starte arbeidet med en nordisk tiltaksplan.
- Det fastsettes et mål om at 15 prosent av forringede økosystemer skal være restaurert innen 10 år, og lages en strategi for hvordan dette skal kunne gjennomføres[SL1]
- Innføre krav om at all oppdrettslaks dobbeltmerkes innen 2020, på en måte som gjør at rømt fisk enkelt kan identifiseres og spores tilbake til opprinnelse
- Sørg for at trafikklyssystemet som skal implementeres i havbruksnæringen er i tråd med kvalitetsnormen for villaks slik at samlet miljøbelastning er avgjørende

Anbefaling 14.3:

- Mer forskning på konsekvensene av havforsuring på økosystemer i norske farvann er nødvendig for å sikre en god forvaltning også i fremtiden.

Anbefalinger 14.4:

- Norske myndigheter bør aktivt bruke sin rolle i UNODC og jobbe for at flere viktige fiskerinasjoner forplikter seg til en styrket internasjonal innsats for å bekjempe fiskerikriminalitet
- Norske myndigheter bør sørge for at destruktive fiskemetoder i Barentshavet som skader viktige bunnhabitater blir utfaset.

Hvordan bidrar norske organisasjoner til å nå målene?

Norsk sivilsamfunn har opparbeidet betydelig kompetanse på havforvaltning og marint vern. Dette reflekteres i arbeid både nasjonalt og internasjonalt. Sivilsamfunnsorganisasjonene bidrar med fagkompetanse og innspill i forvaltningen av norske havområder. Opplysningsarbeid og det å gjøre viktigheten av god havforvaltning kjent blant folk er også en viktig del av

organisasjonenes arbeid. Flere organisasjoner jobber også opp mot næringen, markedet og forbrukere gjennom sertifiseringsordninger som ASC og MSC, samt egne sjømatråd og guider. Flere av organisasjonene bidrar også til å løfte disse problemstillingene internasjonalt og bidrar selv gjennom bistandsprogrammer innen fiskeriforvaltning.

Eksempler fra norsk sivilsamfunn:

- WWF arbeider aktivt for å bidra til mer bærekraftige metoder i norske fiskerier, inkludert gjennom merkevareordningen Marine Stewardship Council (MSC), blant annet for å redusere utkast i rekefisket.
- WWF har utarbeidet sjømatguiden, som gjør at norske forbrukere kan velge fisk fra fiskerier som forvaltes bærekraftig
- WWF arbeider aktivt for å bidra til mer bærekraftige metoder i oppdrettsindustrien, blant annet ved å få på plass strengere bestemmelser for sertifiseringsordningen Aquaculture Stewardship Council (ASC)
- Naturvernforbundet arbeider aktivt mot dumping av gruveavfall i norske fjorder og for en internasjonal regulering av denne miljøskadelige metoden å handtere gruveavgang.
- Naturvernforbundet arbeider mot plastforsøpling av havet, blant annet ved å oppmuntre til strandrydding i hverdagen og unngå produkter med mikroplast.
- Naturvernforbundet arbeider for en mindre miljøskadelig oppdrettsnæring.
- Naturvernforbundet arbeider for å sikre Lofoten, Vesterålen og Senja og andre sårbare havområder mot oljeutvinning.
- Greenpeace jobber for at Norges internasjonale forpliktelse om å verne 10 prosent av havområdene vi forvalter innen 2020 overholdes.
- Greenpeace jobber for at områder som tidligere var beskyttet av polis beskyttes mot menneskelig aktivitet, da klimaendringens smelting av polisen ikke må sees på som en forretningsmulighet.

15: Beskytte, gjenoppbygge og fremme bærekraftig bruk av jordas økosystemer, sikre bærekraftig forvaltning av skog, trygge artsmangfoldet, bekjempe ørkenspredning og stoppe og reversere erosjon.

Delmål

15.1

Innen 2020 sikre bevaring, gjenoppretting og bærekraftig bruk av ferskvannsbaserte økosystemer og tjenester som benytter seg av disse økosystemene, på land og i innlandsområder, særlig skoger, våtmarker, fjell og tørre områder, i samsvar med forpliktelser i henhold til internasjonale avtaler

15.2

Innen 2020 fremme gjennomføring av en bærekraftig forvaltning av all slags skog, stanse avskoging, gjenopprette forringede skoger og i betydelig grad øke skoggjenreising og nyplanting på globalt nivå

15.3

Innen 2030 bekjempe forørkning, gjenopprette forringet land og dyrkingsjord, herunder landområder som er rammet av forørkning, tørke og oversvømmelser, og arbeide for en verden uten landforringelse

15.4

Innen 2030 sikre bevaring av økosystemer i fjellområder, herunder deres biologiske mangfold, slik at de skal bli bedre i stand til å yte viktige bidrag til en bærekraftig utvikling

15.5

Iverksette umiddelbare og omfattende tiltak for å redusere ødeleggelsen av habitater, stanse tap av biologisk mangfold og innen 2020 verne truede arter og forhindre at de dør ut

15.6

Fremme en rettferdig og likelig deling av fordelene knyttet til bruk av genressurser, og fremme en formålstjenlig tilgang til slike ressurser i tråd med internasjonale avtaler

15.7

Treffe umiddelbare tiltak for å stanse krypskyting og ulovlig handel med vernede plante- og dyrearter og håndtere både tilbuds- og etterspørselssiden ved handelen med ulovlige produkter fra villlevende dyr

15.8

Innen 2020 innføre tiltak for å unngå innføring og spredning av fremmede arter og for i betydelig grad å redusere fremmede arters påvirkning på land- og vannbaserte økosystemer, samt kontrollere eller utrydde prioriterte miljøfremmede arter

15.9

Innen 2020 innarbeide prinsipper om økosystemer og biologisk mangfold i nasjonale og lokale planleggings- og utviklingsprosesser, strategier for fattigdomsreduksjon samt regnskaper

15.a

Skaffe til veie og oppnå en betydelig økning i finansielle ressurser fra alle kilder med sikte på bevaring og bærekraftig bruk av biologisk mangfold og økosystemer

15.b

Skaffe til veie betydelige ressurser fra alle kilder og på alle nivåer for å finansiere en bærekraftig skogforvaltning, og sørge for virkemidler egnet til å fremme slik forvaltning i utviklingslandene, blant annet for bevaring og nyplanting av skog

15.c

Øke den globale støtten til tiltak for å bekjempe krypskyting og ulovlig handel med vernede arter, blant annet ved å styrke lokalsamfunnenes evne til å benytte de muligheter som finnes for å opprettholde et bærekraftig livsgrunnlag

Hva Norge bør gjøre hjemme og ute?

Anbefalinger 15.1:

- Igangsette arbeidet med å lage miljøkvalitetsnormer for økosystemene innen 2020, og legge fram en miljøkvalitetsnorm for myr innen utgangen av 2017.
- Det fastsettes et mål om at 15 prosent av de forringede økosystemer skal være restaurert innen 10 år, og lages en strategi for hvordan dette skal kunne gjennomføres.
- Sette mål om strengt vern av 10 % av den produktive skogen, samt lage en strategi for hvordan dette skal gjennomføres.
- Styrke standardisert overvåking av natur, blant annet av forvaltningsprioriterte arter og naturtyper.
- Overføre ansvaret for Naturindeksen fra Miljødirektoratet til Artsdatabanken, og gi Artsdatabanken i oppdrag å utvikle Naturindeksen slik at kunnskap om truede arter og naturtyper, fremmede arter med høy økologisk risiko, og bestandenes status reflekteres i indikatorene til Naturindeksen.
- Utvide dagens ordning med utvalgte kulturlandskap fra 22 til 100 områder innen 2025.
- Utarbeide en miljøkvalitetsnorm for pollinerende insekter.
- Gjennomføre nasjonalparkplanen av 1992 med de områdene som gjenstår i planen, og i tillegg fatte positive vernevedtak knyttet til nasjonalparkene Jomfruland, Raet og Lofotodden, samt starte formell verneprosess for å opprette nasjonalpark i Østmarka og Prekestolen.
- Utarbeide en verneplan for kystnær vassdragsnatur.
- Innføre en nasjonal målsetning om gruver uten

avfall, samt et system med grønne avgifter og insentiver med målsetning om å redusere og på sikt fjerne bruk av ytre deponi av restmasser fra gruvedrift.

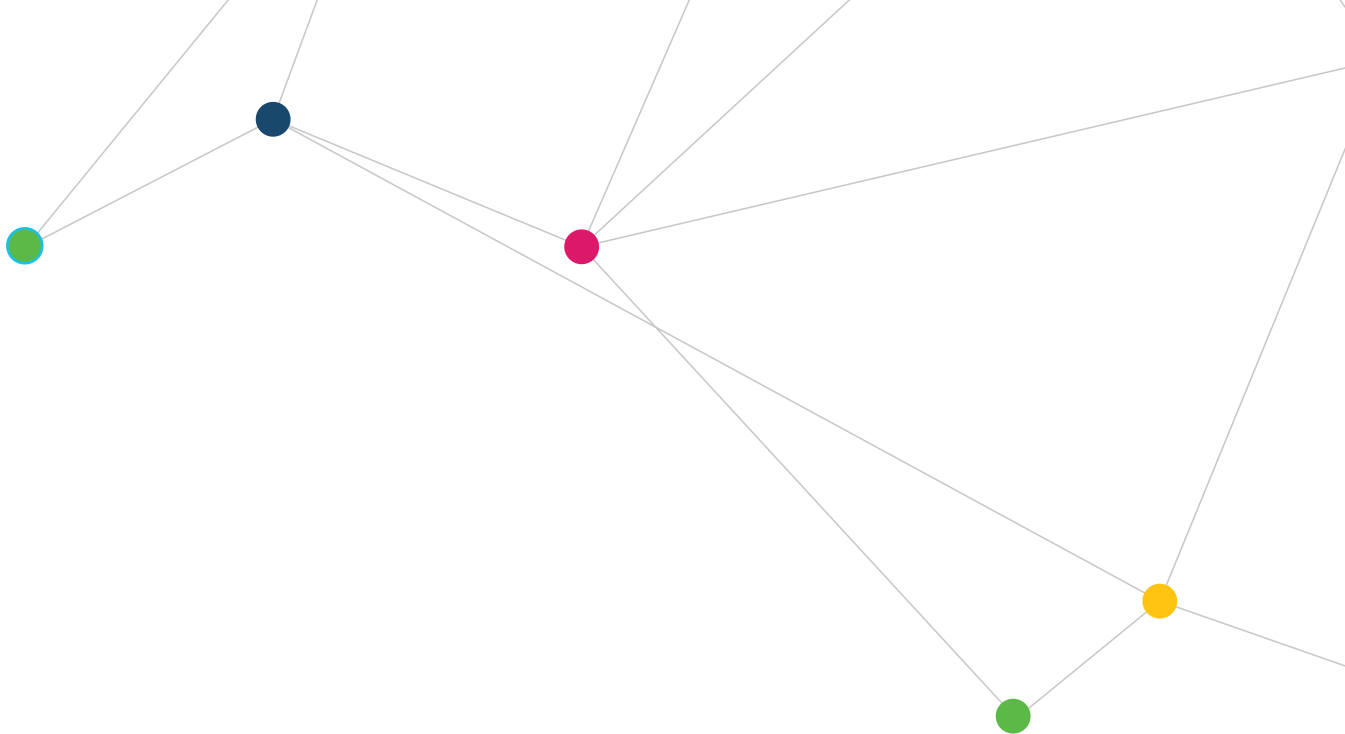
Anbefalinger 15.2:

- Forby hogst i skog eldre enn 160 år, som kun utgjør 2,4 % av den produktive skogen i Norge.
- Fjerne miljøfiendtlige subsidier, som til hogst i bratt terreng, til skogsbilveier, og til gjødsling av skog.
- Gjeninnføre INON som forvaltningsbegrep, og gjeninnføre forbudet mot subsidiering av skogsbilveier inn i villmarkspregede områder.
- Fortsatt prioritere den internasjonale klima- og skogsatsingen.
- Regjeringen bør også ta initiativ for å sikre at norske bedrifter med utenlandsinvesteringer, særlig i sektorer der det er risiko for negative effekter på sårbare økosystemer, må rapportere på hvordan de ivaretar hensynet til naturmangfold og økosystemtjenester i sin virksomhet.

Anbefaling 15.3:

- Legge stor vekt på klimatilpasning i arbeidet med å motvirke effektene av klimaendringene. Betydelige norske bidrag til arbeidet med klimatilpasning i Sahel, Etiopia og andre utsatte land og områder, bidra til styrket matsikkerhet gjennom støtte til klimasmart landbruk, irrigasjon og treplanting.

Anbefaling 15.4:

- Det trengs gode kunnskapssystemer for å kunne følge med på utviklingen av høstbare arter og iverksette tiltak når det trengs. Norske myndigheter må derfor etablere miljøkvalitetsnormer for jaktbare arter i fjellet, så som villrein, hare, lirype og fjellrype.

Anbefalinger 15.5:

- Opptrappingsplan for å øke antall prioriterte arter og utvalgte naturtyper i Norge.
- Utarbeide en handlingsplan for sjøfugler.
- Igangsette et nytt forskningsprogram som ser på økosystemfunksjoner og økosystemtjenester og sammenhenger mellom disse, samt naturmangfoldets verdier, status og utviklingstrender.
- Sørge for at svartelista over fremmede skadelige organismer og rødlistene over truede arter og naturtyper oppdateres jevnlig, og minst hvert femte år.
- Sikre at norske utenlandsinvesteringer (særlig gjennom SPU), handels- og importpolitikk og offentlige innkjøp ikke bidrar til ødeleggelse av sårbare økosystemer og naturområder, eller øker presset på naturmangfoldet utenfor Norges landegrensler.

Anbefalinger 15.6:

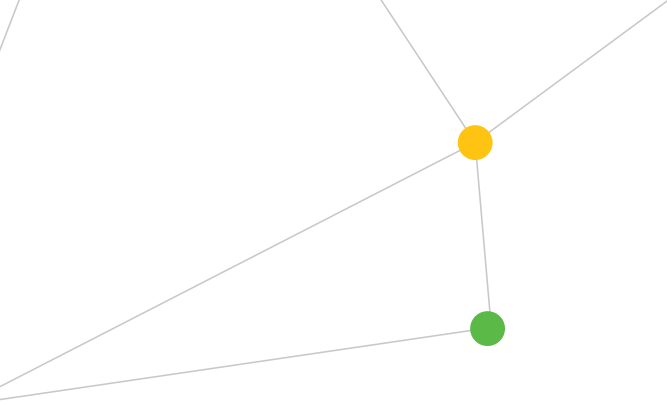
- Norge må fortsette arbeidet for å oppnå Den internasjonale plantetraktatens mål. Norge bør øke støtten til in-situ tiltak for bevaring og utvikling av sortsmangfoldet. Norge bør være en internasjonal pådriver for langsiktig og forutsigbar finansiering av traktatens godefordelingsfond, og fremme den

norske modellen for bidrag fra såfrøindustrien. Norge bør også innrette støtten til Global Crop Diversity Trust slik at arbeidet i større grad kommer til å styrke lokal matproduksjon og kommer småbønder til gode, samt at det styrker koblingen mellom lokale frøsystemer, ex-situ bevaring i nasjonale og internasjonale genbanker.

- Norge bør øke sin økonomiske støtte til offentlig planteforedling med spesiell fokus på deltakende planteforedling internasjonalt gjennom CGIAR-systemet, i Norge og i utviklingsland.
- Norge bør ikke godkjenne genetisk modifiserte organismer (GMO) som ikke bidrar til bærekraftig utvikling, slik det er beskrevet i den norske genteknologiloven.
- Norge bør aktivt promotere implementering av Cartagena-protokollen om biosikkerhet for å beskytte biologisk mangfold mot trusler som oppstår ved bruk av GMO.

Anbefalinger 15.7:

- Økokrim må få økt kapasitet til å avdekke og bekjempe alvorlig miljøkriminalitet i Norge, spesielt når det gjelder truede arter.
- Norge bør styrke den internasjonale innsatsen for bekjempelse av natur- og miljøkriminalitet. Arbeidet må både handle om å forebygge miljøkriminalitet gjennom lokal forvaltning av naturressursene, prioritering av bekjempelse av miljøkriminalitet fra myndighetene sin side, og svekke etterspørsel og stanse ulovlig handel med truede arter.

Anbefalinger 15.7:

- Bevilgningene til å fjerne fremmede, skadelige arter fra verneområder må økes kraftig.
- Ingen subsidiering av fremmede, skadelige treslag
- Lista med forbudsarter under forskrift om fremmede organismer må utvides, basert på faglige risikovurderinger. Sitkagran, lutzgran, platanlønn og buskfuru er blant artene som må forbys.
- Tiltaksplaner for fjerning av fremmede arter må utvikles for de verste artene, og det må settes mål om å iverksette nasjonale bekjempelsestiltak for å begrense spredning.

Anbefalinger 15.8:

- Ferdigstille et økologisk grunnkart for Norge med naturtyper, arter og landskapstyper innen utgangen av 2025.
- Sette ned et offentlig utvalg for å utrede hvordan en statlig natur- og miljøklagenemnd, i tråd med Århuskonvensjonen, kan organiseres.
- I forbindelse med stortingsmeldingen om kommunereformen, legge fram en plan for en kraftig styrking av miljøkompetansen og kapasiteten i kommunene.
- Sikre at hensynet til bærekraftig forvaltning av landbaserte økosystemer integreres i relevant utviklingspolitikk og bistandstrategier.

Anbefalinger 15.a:

- Opprette ett bistandsprogram for et internasjonalt kunnskapsløft for natur. Programmet må bidra til at utviklingsland kan nå FNs bærekraftsmål og naturmangfoldmålene fra Aichi, og må koordineres med arbeidet i det internasjonale Naturpanelet (IPBES) og GBIF (Global Biodiversity Information Facility).
- Øke bistanden til tiltak for opprettholdelse av økosystemtjenester, og for bærekraftig forvaltning av skog, jord og ferskvann.

Anbefalinger 15.b:

- Øke satsingen på det norske klima- og skoginitiativet, og derigjennom styrke bevaringen av regnskog og bidra til bærekraftig forvaltning av skog i utviklingsland.
- Styrke arbeidet med sikringsmekanismer for hvordan lokalbefolkningens og urfolks rettigheter skal ivaretas i alle avtaler under det norske klima- og skoginitiativet.

Anbefalinger 15c:

- Øke bevilgningen til bekjempelse av naturkriminalitet gjennom internasjonale organisasjoner, og for å bygge opp kompetanse og styrke den norske stemmen i kampen mot ulovlig handel med plante- og dyrearter.

Norsk skog bør også vernes, mener flere organisasjoner. I dag er det kun én prosent igjen av norsk urskog.

Hvordan bidrar norske organisasjoner til å nå målene?

Norske sivilsamfunnsorganisasjoner er svært engasjert i arbeid direkte rettet mot måloppnåelse av bærekraftsmål 15 og Aichimålene, og bidrar til å supplere myndighetenes arbeid med sin fagkompetanse, internasjonale og nasjonale nettverk, og lokale engasjement på feltet.

Internasjonalt jobber flere norske sivilsamfunnsorganisasjoner for å bevare og sørge for bærekraftig bruk av viktige økosystemer, slik som tropisk regnskog, våtmarker og mangroveskoger, samt utrydningstruede arter. For eksempel støtter Regnskogfondet lokale organisasjoner i 12 regnskogsland i deres innsats for bærekraftig forvaltning av skog og biologisk mangfold, og er i dialog med bedrifter og beslutningstakere både i Norge og internasjonalt for å fremme rettighetsbasert skogbevaring. Utviklingsfondet fremmer og støtter deltakende planteforedling, hvor forskere og bønder sammen videreutvikler sorter som er tilpasset

lokale klimatiske forhold og koblet til lokale frøbanker som bøndene selv forvalter.

I Norge jobber sivilsamfunnsorganisasjonene med å skaffe til veie økt kunnskap om og skape bevissthet om natur, og styrke forvaltningen av naturmangfoldet. For eksempel jobber Naturvernforbundet, WWF-Norge og Sabima for aktivt med opprettelsen av flere og større verneområder (med ekstra fokus på skogvern), mindre forurensning og mer innsats for å bekjempe miljøkriminalitet, økt kartlegging av natur, at det skal utnevnes nye prioriterte arter og utvalgte naturtyper, hindre nedbygging av viktig natur, fjerne skadelige subsidier, forby og fjerne skadelige arter og en minst mulig miljøskadelig næringsutvikling. WWF-Norge og Sabima er medlemmer av Forest Stewardship Council (FSC) – og arbeider for å få på plass en norsk standard. Fraværet av en norsk standard er en stor mangel ved dagens skogbruk.

16: Fremme fredelige og inkluderende samfunn med sikte på bærekraftig utvikling, sørge for tilgang til rettsvern for alle og bygge velfungerende, ansvarlige og inkluderende institusjoner på alle nivå

Delmål

16.1

Oppnå en betydelig reduksjon i alle former for vold og andelen voldsrelaterte dødsfall i hele verden

16.2

Stanse overgrep, utnyttning, menneskehandel og alle former for vold mot og tortur av barn

16.3

Fremme rettsstaten nasjonalt og internasjonalt, og sikre lik tilgang til rettsvern for alle

16.4

Innen 2030 oppnå en betydelig reduksjon av ulovlige finans- og våpenstrømmer, gjøre det enklere å spore opp og returnere stjålne eiendeler samt bekjempe alle former for organisert kriminalitet

16.5

Oppnå en betydelig reduksjon i alle former for korrupsjon og bestikkelser

16.6

Utvikle velfungerende, ansvarlige og åpne institusjoner på alle nivåer

16.7

Sikre lydhøre, inkluderende, medbestemmende og representative beslutningsprosesser på alle nivåer

16.8

Utvide og styrke utviklingslandenes deltakelse i institusjoner for global styring

16.9

Innen 2030 sikre juridisk identitet for alle, herunder fødselsregistrering

16.10

Sikre allmenn tilgang til informasjon og beskytte grunnleggende friheter, i samsvar med nasjonal lovgivning og internasjonale avtaler

16.a

Styrke relevante nasjonale institusjoner, blant annet gjennom internasjonalt samarbeid, med sikte på å bygge kapasitet på alle nivåer, og særlig i utviklingsland, for å forebygge vold og bekjempe terrorisme og kriminalitet

16.b

Fremme og håndheve ikke-diskriminerende lover og politikk for bærekraftig utvikling

Innledning

Krig, vold, urett, marginalisering og maktmisbruk ødelegger samfunn og hindrer bærekraftig utvikling. Svake institusjoner og manglende åpenhet gjør det mange steder vanskelig å stoppe kriminalitet, korrupsjon og skatteunndragelser som tapper rike og fattige land for milliarder som kunne finansiert velferdstjenester som helse, utdanning, vann og infrastruktur. Tilsvarende har tillit, trygghet og bærekraftig utvikling langt bedre kår i fredelige, rettferdige, åpne og inkluderende samfunn med velfungerende institusjoner, respekt for menneskerettighetene, rom for kritiske røster og tilgang til informasjon.

På minutter kan en kule eller bombe rive ned det som kan ta år å bygge opp, det være seg menneskeliv, bygninger eller tillit. Væpnet vold, uansvarlig våpenhandel og overdrevet militærforbruk undergraver innsatsen for

bærekraftsmålene. Mange land bruker enorme summer på militær opprustning, samtidig som folks basisbehov ikke blir møtt. Som FNs Generalsekretær Ban Ki-moon flere ganger har minnet verdenssamfunnet om: "The world is overarmed, and peace is underfunded".

Atomvåpen truer livet på jorda. Nye trusler og folkerettslige dilemmaer oppstår med ny teknologi som droner og ikke minst helautonome våpen - drapsroboter. Fremdeles er håndvåpen de fattiges masseødeleggelsesvåpen. Satsing på fred, menneskerettigheter, forebygging og bedre våpenkontroll er avgjørende for utvikling.

Å nå Bærekraftsmål 16 er viktig for å nå de andre bærekraftsmålene - og for å i det hele tatt kunne vurdere om de nås.

Anbefalinger

Norge skal være en pådriver for menneskerettigheter for alle

Norge skal fortsatt være en pådriver for alle menneskerettighetene for alle, både hjemme og ute. Norge skal fortsatt ha gode offentlige institusjoner, rettssikkerhet, demokrati, godt styresett og stabilitet, og sikre ikke-diskriminering, rom for kritiske røster samt allmenn tilgang til offentlig informasjon både nasjonalt og internasjonalt.

Norge skal beskytte sårbare grupper og redusere vold

Selv om menneskerettighetene står sterkt i Norge, har også Norge utfordringer. Norge må sikre at alle grupper i samfunnet får ivaretatt sine rettigheter, inkludert fattige, mennesker med nedsatt funksjonsevne, og flyktninger, asylsøkere og innvandrere. Norge må også styrke innsatsen mot vold, overgrep og utnyttelse, spesielt rettet mot barn og kvinner. Ingen skal etterlates.

Redusere uansvarlig og ulovlig våpenhandel hjemme og ute

Den globale våpenhandelen er preget av korrupsjon og hemmelighold, og bidrar til lidelser og fattigdom. Norge har fått kritikk etter en rekke omstridte salg av norsk militærmateriell, blant annet til Saudi-Arabia.

Bedre og strengere kontroll med – og åpenhet rundt – våpenhandelen nasjonalt og internasjonalt vil bidra til økt trygghet. Norge og andre land bør stanse all eksport av militærmateriell til undertrykkende regimer, innføre sluttbrukererklæringer for salg til alle land, og styrke åpenheten også rundt hvilke vurderinger som ligger til grunn for våpentransaksjoner og utstedelse av lisenser. Alle land bør rapportere offentlig og årlig på all våpenhandel. For å styrke den demokratiske kontrollen og sikre åpenhet og forutsigbarhet om norsk våpeneksport, bør Norge lovfeste Arms Trade Treaty's forbudsbestemmelser (artikkel 6 og 7) i lov og forskrift.

Redusere ulovlig kapitalflukt, styrke finansiell åpenhet hjemme og ute

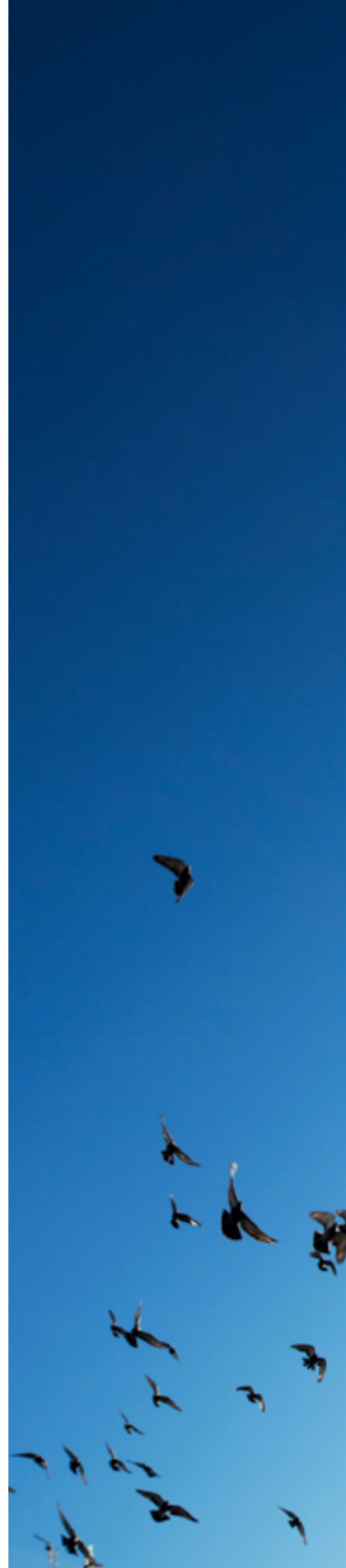
Norge bør øke innsatsen mot korrupsjon, ulovlig kapitalflukt og skatteunndragelser for å finansiere bærekraftig utvikling. Norsk virksomhet - inkludert Oljefondet, Norfund og statseide selskaper - bør ikke benytte skatteparadiser. Tre verktøy Norge bør prioritere er; bedre og offentlig tilgjengelig land-for-land-rapportering som inkluderer rapportering fra skatteparadiser, offentlig eierskapsregister som viser de egentlige eierne bak et selskap, og opprettelse av et mellomstatlig skatteorgan for et åpent og inkluderende globalt skattesamarbeid, slik at også fattige land som rammes hardest har en plass ved bordet.

Sikre inkluderende og deltakende beslutninger, styrke sivilsamfunn

Frie valg, maktdeling og et fritt og levedyktig sivilsamfunn er viktig for demokratiet og gjennomføring av bærekraftsmålene. Norge bør fortsatt støtte og beskytte sivilsamfunn nasjonalt og internasjonalt, inkludert uavhengige organisasjoner og vaktbikkjer som fremmer menneskerettigheter, humanitære spørsmål, fred, finansiell åpenhet og bærekraftig utvikling. Støtte til lokalt sivilsamfunn i sør bidrar ofte til å sikre mer demokratiske beslutningsprosesser og en bedre fordeling av ressursene. Sivilsamfunnet må høres og inkluderes på en meningsfylt måte, også i implementering og monitorering av Agenda 2030.

Forebygge og bekjempe vold og terror, i tråd med menneskerettigheter

Mange land strever med å bekjempe konflikt, terror og voldelig ekstremisme og samtidig bevare rettssikkerhet, frihet og menneskerettigheter. I mange tilfeller bidrar militær innsats til ytterligere radikaliseringsprosesser. Andre steder øker kontroll og overvåking på bekostning av frihet og rettigheter. Ulike ekstreme miljøer næres av hverandre - og ofte også av gjensidig hat mot hverandre. Forebyggende arbeid som adresserer underliggende årsaker til vold, krig, terror og ekstremisme må prioriteres. Å skape jobber og muligheter for unge i sårbare stater samt sikre god fordeling og forvaltning av naturressurser er effektivt mot fattigdom og konflikt. Norge og andre land må sikre at kampen mot voldelig ekstremisme og terror ikke skjer på bekostning av menneskerettighetene.

Eksempler på hvordan sivilsamfunnet bidrar til SDG 16:

1: Norsk Folkehjelp støtter prosjektet «The Public Policy Information, Monitoring and Advocacy» i Rwanda. Nettverket samler 13 lokale samarbeidspartnere i et unikt samarbeid for å bevisstgjøre innbyggerne om grunnleggende rettsprinsipper og gi dem ferdighetene de trenger for å kunne engasjere seg og hevde sine synspunkter og interesser overfor beslutningstakere og tjenesteleverandører. PPIMA organiserer debatter og dialoger med innbyggerne og beslutningstakere om aktuelle tema i forbindelse med politiske retningslinjer, lover og programmer.

2: ForUM jobber for bedre kontroll og åpenhet rundt våpenhandel

Konkrete forslag til mer åpenhet og kontroll rundt norsk og internasjonal våpenhandel har

i årevis kommet fra Forum for Utvikling og Miljø (ForUM) og andre sivilsamfunnsorganisasjoner hjemme og ute. ForUM er styremedlem i den globale sivilsamfunnsalliansen Control Arms, som ble Nobelprisnominert for å være pådriver for en sterk Arms Trade Treaty for å redde liv og redusere lidelser forbundet med uansvarlig våpenhandel. Da Control Arms i 2003 foreslo en slik bindende traktat avfeide de fleste det som urealistisk. Julaften 2013 trådte FN-avtalen i kraft. ForUM har bidratt blant annet gjennom innspill til høringer og FN-forhandlinger, publikasjoner, mobilisering, og støtte til kapasitetsbygging og opplysningsarbeid på flere språk både hjemme og i sør, samt bidratt til at voldsrammede i sør høres av beslutningstakere og i FN gjennom reisestøtte og arrangementer.

Uansvarlig våpenhandel bidrar til lidelser, fattigdom og korrupsjon. FN vedtok Arms Trade Treaty i 2013. Bildet viser pådrivere for en sterk avtale: Norges FN-forhandler (med plakaten) omringet av sivilsamfunnskoalisjonen Control Arms inkludert styremedlem Forum for utvikling og miljø (med flagg).

**17: Styrke
gjennomføringsmidlene
og fornye globale
partnerskap for bærekraftig
utvikling**

Disse bidro: Norsk Folkehjelp, Redd Barna, IKFF, IPB,
Forum for utvikling og miljø.

Delmål

Finans

17.1

Styrke mobiliseringen av nasjonale ressurser, blant annet gjennom internasjonal støtte til utviklingsland, med sikte på å bedre landenes evne til å kreve inn skatter og andre avgifter

17.2

Påse at de utviklede landene fullt ut gjennomfører sine offisielle bistandsforpliktelser (ODA) overfor utviklingslandene, blant annet forpliktelsen som mange av dem har påtatt seg til å gi 0,7 prosent av ODA/BNI i bistand til utviklingsland og 0,15–0,20 prosent av ODA/BNI til de minst utviklede landene; ytere av ODA oppfordres til å vurdere å gi minst 0,20 prosent av ODA/BNI i bistand til de minst utviklede landene

17.3

Mobilisere ytterligere finansielle ressurser til utviklingslandene fra flere kilder

17.4

Bistå utviklingslandene i å oppnå langsiktige og bærekraftige gjeldsvilkår gjennom en samordnet politikk for å fremme gjeldsfinansiering, gjeldslette eller omstrukturering av gjeld, og behandle de fattigste og mest gjeldstyngede landenes utenlandsgjeld på en måte som reduserer gjeldsrelatert nød

17.5

Vedta og gjennomføre investeringsfremmende ordninger for de minst utviklede landene

Teknologi

17.6

Bedre tilgangen til og styrke samarbeidet mellom nord og sør, sør og sør og det triangulære samarbeidet regionalt og internasjonalt om vitenskap, teknologi og innovasjon, og forbedre kunnskapsdelingen på gjensidig avtalte vilkår, blant annet gjennom bedre samordning av eksisterende ordninger, særlig på FN-nivå, og gjennom en global ordning for tilgjengeliggjøring av teknologi

17.7

Fremme utvikling, overføring, spredning og formidling av miljøvennlig teknologi til utviklingsland på gunstige vilkår, blant annet på konsesjonelle og preferensielle vilkår, etter gjensidige avtaler

17.8

Fullt ut igangsette teknologibanken og ordningen for kapasitetsoppbygging innenfor vitenskap, teknologi og innovasjon for de minst utviklede landene innen 2017, og øke bruken av tilpasset teknologi, særlig informasjons- og kommunikasjonsteknologi

Kapasitetsbygging

17.9

Øke den internasjonale støtten til gjennomføring av en effektiv og målrettet kapasitetsoppbygging i utviklingsland og dermed støtte nasjonale planer for gjennomføring av alle bærekraftsmålene, blant annet gjennom samarbeid mellom nord og sør, sør og sør og triangulært

Handel

17.10

Fremme et allment, regelbasert, åpent, ikke-diskriminerende og likeverdig multilateralt handelssystem underlagt Verdens handelsorganisasjon, blant annet ved å slutføre forhandlingene under organisasjonens Doha-runde

17.11

Betydelig øke utviklingslandenes eksport, særlig med sikte på å doble de minst utviklede landenes andel av verdens eksport innen 2020

17.12

I praksis gi alle de minst utviklede landene betimelig og varig avgifts- og kvotefri markedsadgang, i samsvar med beslutninger i Verdens handelsorganisasjon, blant annet ved å sikre at det anvendes klare og enkle preferanseopprinnelsesregler på importvarer fra de minst utviklede landene, og bidra til å lette markedsadgangen

Systemiske spørsmål

Politisk og institusjonell samstemthet

17.13

Styrke stabiliteten i verdens makroøkonomi, blant annet gjennom politisk samordning og samstemthet

17.14

Oppnå en mer samstemt politikk for bærekraftig utvikling

17.15

Respekttere hvert lands politiske handlingsrom og lederskap med hensyn til å etablere og gjennomføre

egen politikk for fattigdomsbekjempelse og bærekraftig utvikling

Partnerskap mellom flere interessenter

17.16

Styrke det globale partnerskapet for bærekraftig utvikling, som følges opp av partnerskap mellom flere interessenter med sikte på å mobilisere og dele kunnskap, ekspertise, teknologi og finansielle ressurser for å bidra til at alle land, særlig utviklingslandene, når bærekraftsmålene

17.17

Stimulere til og fremme velfungerende partnerskap i det offentlige, mellom det offentlige og private og i det sivile samfunn, på grunnlag av partnerskapenes erfaringer og ressursstrategier

Data, overvåkning og ansvarlighet

17.18

Innen 2020 øke støtten til kapasitetsoppbygging i utviklingsland, også i de minst utviklede landene og små utviklingsøystater, for i betydelig grad å bedre tilgangen på pålitelige og aktuelle data av høy kvalitet fordelt etter inntekt, kjønn, alder, rase, etnisitet, migrasjonsstatus, funksjonsevne, geografisk plassering og andre kjennetegn som er relevante i nasjonal sammenheng

17.19

Innen 2030 bygge videre på eksisterende initiativer for å utarbeide metoder for å måle den framgangen som gjøres i retning av bærekraftig utvikling, og som utfyller bruttonasjonalproduktet, samt støtte utviklingslandenes kapasitetsoppbygging på statistikkområdet

Bærekraftsmålene skal fungere som en felles, global retning og prioritert innsats de neste 15 årene. For å nå de ambisiøse bærekraftsmålene må gode krefter forenes på tvers av fag og sektorer. Ingen klarer å nå målene alene.

Anbefalinger

Finansiering:

(se også del 1.3)

- Som økonomisk stormakt har Norge en enestående mulighet til å nå bærekraftsmålene og bidra til at de nås globalt. Da er det viktig å sikre 1 prosent langsiktig bistand i friske midler, inkludert støtte til sivilsamfunnet som ofte er nærmere problemene og sårbare grupper.
- Næringslivet kan også bidra til bærekraftig utvikling, blant annet gjennom jobbskaping og økonomisk vekst, men kan også undergrave bærekraftig utvikling og menneskerettigheter ved å skade mennesker og miljø. Både handel og investeringer må være ansvarlige, i tråd med menneskerettighetene, jordas bæreevne og globale standarder.
- Det er behov for en uavhengig gjeldshåndteringsmekanisme som stiller både lånegivere og lånetakere til ansvar.
- For å hindre at rike og fattige land tappes for milliarder som gjemmes unna i skatteparadiser må det sikres finansiell åpenhet. Da bør man nasjonalt få på plass en utvidet og offentlig tilgjengelig land-for-land-rapportering som inkluderer skatteparadiser, et offentlig tilgjengelig eierskapsregister som viser egentlige eiere, og sikre

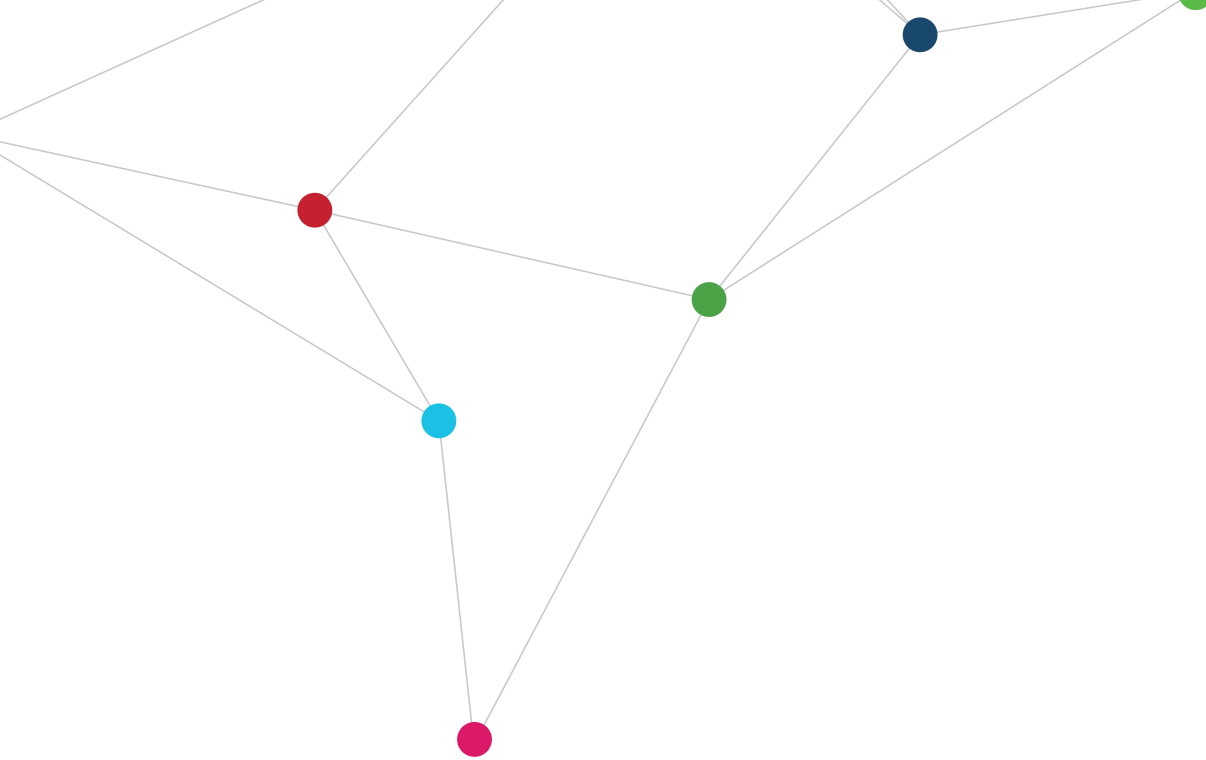
at norsk virksomhet ikke undergraver arbeidet mot skatteparadiser. Norge må samtidig jobbe for bedre og mer inkluderende og demokratisk samarbeid om skattespørsmål internasjonalt, ved å gi økt politisk og økonomisk støtte til dette arbeidet i FN.

Handel:

- Vi trenger et regelbasert, åpent og ikke-diskriminerende multilateralt handelssystem under WTO, der også fattige land blir hørt. Norge deltar i dag i bi- og multilaterale handelsavtaler utenfor WTO og må i disse avtalene ta sterkt i betraktning fattige lands interesser, og sørge for at deres politiske handlingsrom blir bevart.
- For å sikre at handel ikke undergraver bærekraftmålene bør konsekvensutredninger for menneskerettigheter og miljø lages, og være ledende for, alle handels- og investeringsavtaler.

Samstemthet:

- De globale utfordringene henger sammen. Derfor må tilnærmingen være integrert, helhetlig, tverrfaglig og tverrsektoriell. Norges og andre lands politikk må være samstemt og trekke i samme retning for

bærekraftig utvikling, slik at man ikke gir med den ene hånden og tar med den andre, og i verste fall undergraver norsk politikk.

- En måte å sikre samstemthet på kan være at statsministerens kontor har overordnet ansvar for at bærekraftsmålene nås og at alle relevante departement og instanser involveres.

Teknologi er avgjørende for å gjennomføre Agenda 2030:

- Utviklingsland og mellominntektsland må sikres rettfærdig adgang til teknologi som er miljømessig gunstig, og patentrettigheter bør fjernes for teknologier som er viktige for å nå målene. Norge bør gå aktivt inn i den nyetablerte “Multistakeholder Technology Facilitation Mechanism (TFM)”, og bidra til at “Føre-var-prinsippet” håndheves på en effektiv måte. Norge bør også jobbe for at tradisjonell kunnskap blir anerkjent, bevart og benyttet. Norge bør opprettholde innsatsen for å beholde moratoriet mot storskala geo-engineering.

Disaggregerte kvalitetsdata må gjøres tilgjengelig:

- Mange land mangler gode data, særlig for marginaliserte grupper, eller nøler med å gjøre data og statistikk tilgjengelig eller gi rom for kritiske røster

som kan korrigere og supplere offentlig informasjon. Uten dette er det vanskelig å vite om man når målene. Disaggregerte kvalitetsdata må gjøres tilgjengelig. Statistikk-kapasitet bør bygges særlig i u-land.

Partnerskap:

- For å nå bærekraftsmålene trengs samarbeid på tvers – offentlig og privat sektor, sivilsamfunn, akademia, FN og andre. Myndighetene bør tilrettelegge for et slikt åpent og inkluderende samarbeid.

Oppfølging og gjennomføring av målene:

- Norge og andre land bør i 2016 legge fram strategi og plan for hvordan den skal gjennomføre bærekraftsmålene, sikre finansiering og følge opp denne nasjonalt og internasjonalt, i samarbeid med sivilsamfunnet og andre relevante sektorer.
- For å kunne vurdere Norges og andre lands fremgang trengs et utgangspunkt. Regjeringen må derfor sørge for å etablere en slik baseline.
- Vi oppfordrer Norge og andre land til å rapportere årlig på hvordan man ligger an og hva som gjøres for å nå målene, både nasjonalt og internasjonalt.

”For å nå målene må vi ha aktive sivilsamfunn og her i Norge har dere en sterk stemme. Forum for utvikling og miljø har bidratt sterkt inn i utformingen av bærekraftsmålene” Helen Clark (direktør UNDP)

Slik bidrar sivilsamfunnet:

Sivilsamfunnet er ofte nærmere sårbare grupper og problemene, og kan bidra både som pådrivere, vaktbikkjer og implementerende partnere. Forum for utvikling og miljø vil sammen med organisasjoner hjemme og ute fortsette å gi tverrfaglige innspill til norske myndigheter, utarbeide forslag til hvordan norsk politikk kan bli mer samstemt og dermed mer effektiv, og spre informasjon om bærekraftsmålene. Sammen med Fafo og CICERO (Senter for klimaforskning) har Forum for utvikling og miljø i år opprettet et Bærekraftsforum for å styrke kunnskap, debatt og samarbeid om bærekraftsmålene.

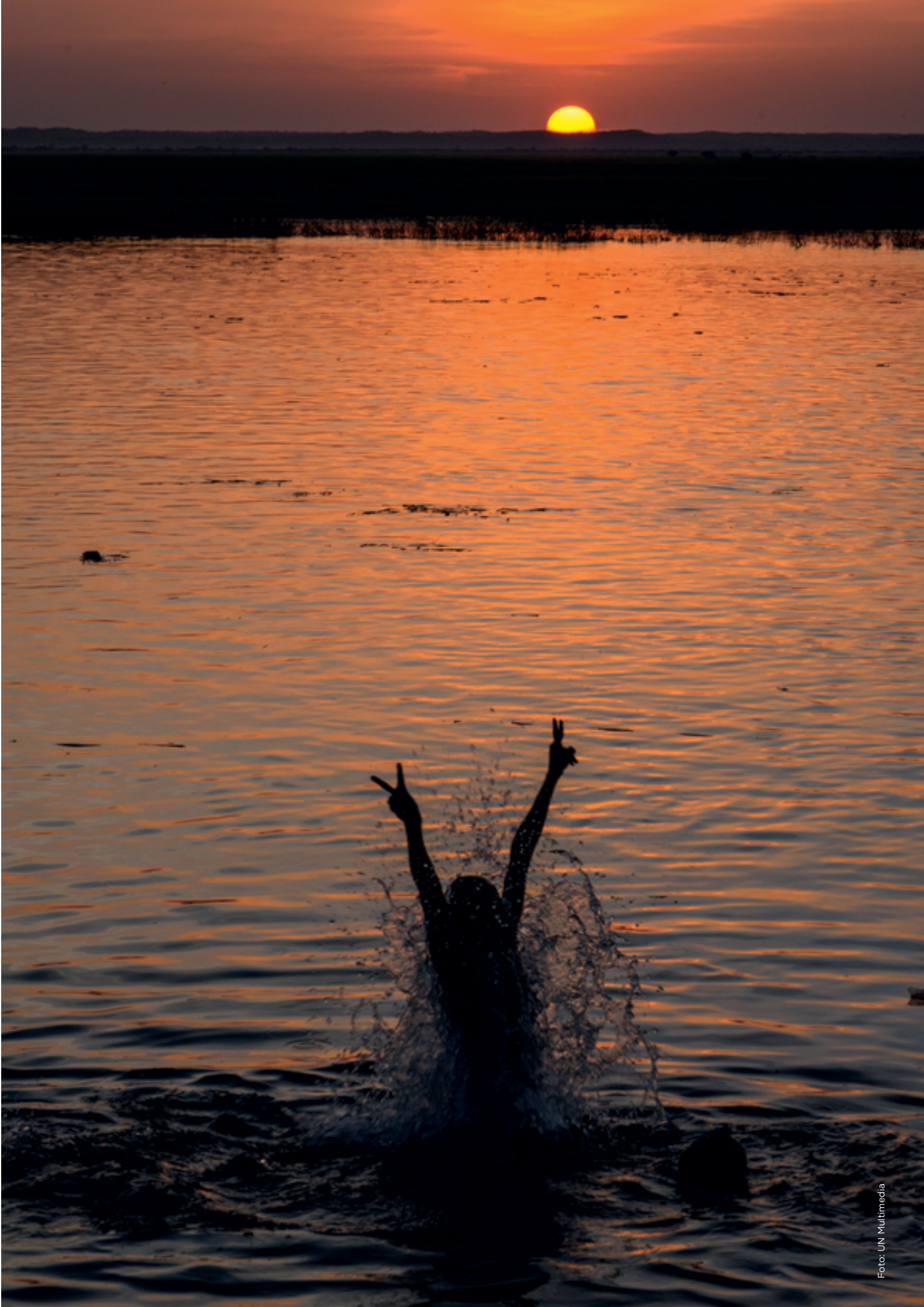

**Vi er den første generasjonen
som kan utrydde fattigdom, og
den siste som har mulighet til å
stoppe klimaendringene**

FNs generalsekretær Ban Ki-moon

2015 vedtok verdens ledere FNs bærekraftsmål som skal sørge for at vi innen 2030 skaper en verden som er god å leve i for alle. I denne rapporten finner du det norske sivilsamfunnets innspill til hvordan myndighetene kan nå disse 17 målene.

Alt henger sammen med alt:

For å utrydde fattigdom (mål 1) må alle mennesker få dekket behovet for nok mat (mål 2), rent vann og trygg sanitær (mål 6), et trygt og godt bomiljø (mål 11), god helse (mål 3) og utdanning (mål 4). Tilgang til ren energi (mål 7) og annen infrastruktur samt industrialisering, innovasjon (mål 9) og anstendige jobber (mål 8) er nødvendig for å redusere ulikhet (mål 10) - også mellom kjønnene (mål 5) - og skape inkluderende grønn vekst (mål 8) som kan sikre alle velferd i pakt med naturens tålegrense. For å sikre liv på land (mål 15) og under vann (mål 14) og stanse farlige klimaendringer (mål 13) må vi produsere og forbruke bærekraftig (mål 12). Vi har ingen planet B. Og for å nå disse målene i fredelige og rettferdige samfunn (mål 16) som kan påse at målene nås trengs bredt samarbeid, samstemthet og god finansiering (mål 17).